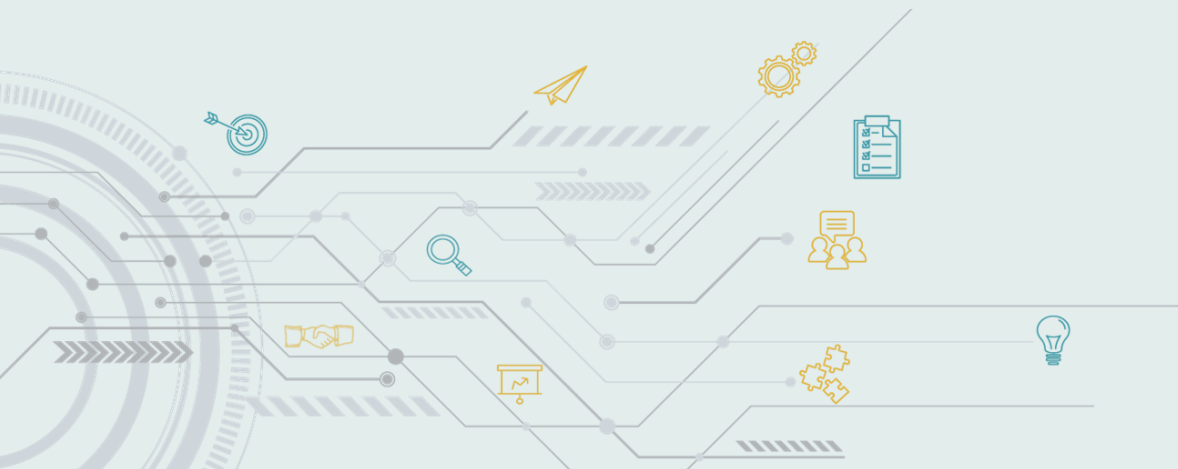

עסקים במגזר החרדי – מאפיינים, אתגרים והזדמנויות

2022

איציק קרומבי • שני זוסמן-אפרתי • ד"ר איתן רגב

אודות המכון החרדי למחקרי מדיניות

המכון החרדי למחקרי מדיניות מתמחה בתכנון אסטרטגי, פיתוח, יישום וקידום מדיניות מבוססת נתונים ומחקר בכל הקשור לחברה החרדית בישראל.

המתודולוגיה הייחודית של המכון משלבת ניתוח נתונים, מחקר כמותי ומחקר איכותני, עם הבנה מעמיקה של העולם החרדי. צוות המכון מורכב מחוקרים ומאנשי אקדמיה הבאים מקשת רחבה של תחומים, ממומחי אסטרטגיה ומדיניות ציבורית, ומעמיתי מחקר חרדים בעלי רקע מקצועי רחב וניסיון עשיר בניהול מערכות ציבוריות – הן בקהילה החרדית והן ברשויות מוניציפליות ובמשרדי ממשלה.

תהליכי הייעוץ האסטרטגי ותכנון המדיניות הנערכים במכון החרדי מסתמכים על מחקרי עומק מבוססי נתונים ועל היכרות עמוקה עם מאפייניה הייחודיים של האוכלוסייה החרדית. לחוקרי המכון גישה בלעדית לבסיס נתונים וידע יחיד מסוגו שנוצרו במכון בעזרת סקרי שטח ייעודיים ומקורות רבים נוספים.

במקביל לעבודת המחקר מבצע צוות המכון באופן שוטף תהליכי שיתוף ציבור באמצעות ראיונות, קבוצות מיקוד ושולחנות עגולים, על מנת לערב את כל הגורמים הרלוונטיים במערכות הממשלתיות והחרדיות, לצורך חידוד התוכניות והתאמתן. לאחר אישור התוכניות מלווה המכון את יישומן תוך גיוס ושיתוף של מובילי דעת קהל, ארגונים חרדיים ואנשי שטח רלוונטיים.

בשנים האחרונות היה המכון שותף מרכזי בקביעת מדיניות ותכנון פרויקטים עבור גורמי ממשל רבים ובכללם: משרד החינוך, משרד הבינוי והשיכון, המשרד לירושלים ומורשת, עיריית בני ברק, עיריית בית שמש, פורום הרשויות המקומיות החרדיות ועוד.

הנהלת המכון

יו"ר המכון – אלי פלאי
מנכ"ל המכון – רועי כהן

חבר הנאמנים

אריה בויס, איטה ברנדמן, שלמה דברת, ג'ילס גייד, נתן הרצוג, נעם לאוטמן, דוויד ליכטנשטיין, אברהם משה מרגלית, יהודה נויברגר, הנרי אורלינסקי, ראול שטיין, גארי טורגו.

מועצה ציבורית

ליבי אפיון, פרופ' צבי אקשטיין, פרופ' מריו בלכר, אברהם בריסק, הרב ליאור גבאי, הרב יעקב גוטרמן, הרב יצחק דוד גרוסמן, הרב משה גרילק, הרב אברהם יצחק גרינבוים, פרופ' ריצ'רד סטון, שמואל סלבין, אבינועם ערמוני, הרב מרדכי קרליץ, ד"ר שלמה קליש.

תוכן עניינים

1	אודות המכון החרדי למחקרי מדיניות
4	סיכום תובנות עיקריות והמלצות
4	עסקים קטנים ובינוניים בישראל
4	חשיבות ההשקעה בעסקים בחברה החרדית
4	אפיון דמוגרפי של בעלי עסקים בחברה החרדית
5	תמונת מצב של העסקים בחברה החרדית
6	מאפייני ההון האנושי והחברתי של בעלי העסקים החרדים
6	המלצות עיקריות
8	מבוא
8	המגזר העסקי בישראל
9	תרומתם של עסקים קטנים ובינוניים לכלכלה
10	אתגרים והזדמנויות של עסקים קטנים ובינוניים
11	ערוצים לשיפור ולקידום עסקים קטנים ובינוניים
14	מתודולוגיה
16	פרק ראשון: מקומם של העסקים החרדיים בכלכלה הישראלית
16	מאפייני עסקים חרדיים
17	העסקים החרדיים כהזדמנות להגדלה ולשיפור של אפשרויות התעסוקה
19	פרק שני: מצבם של בעלי העסקים בחברה החרדית
20	מאפיינים דמוגרפיים של בעלי עסקים חרדים: מגדר, גיל, זרם
24	שכר והכנסה בקרב בעלי עסקים חרדים
25	עסקים המעסיקים עובדים נוספים
26	מצבם של העובדים בעסקים בבעלות חרדית
27	ענפי תעסוקה של בעלי עסקים חרדים

29	השפעת עיר מגורים על ההכנסה של בעלי עסקים חרדים
32	סיכום
34	פרק שלישי: אתגרים וחסמים
34	הון אנושי וחברתי
36	ניסיון בשוק התעסוקה
37	אוריינות כלכלית ועסקית
42	חוסר מודעות למורכבות בניהול עסק ולצורך ברכישת כלים ומיומנויות
46	מוטיבציה נמוכה לצמיחה
47	סיכום
50	דיון ומסקנות
53	מקורות
55	נספחים

סיכום תובנות עיקריות והמלצות

עסקים קטנים ובינוניים בישראל

- בשנת 2019 היו בישראל כ-3,000 עסקים גדולים המעסיקים מאה עובדים ומעלה ועוד כ-571 אלף עסקים קטנים ובינוניים.¹ מתוכם כ-298 אלף עצמאים שאינם מעסיקים עובדים נוספים²; 189 אלף עסקים זעירים המעסיקים 1-4 עובדים; 66 אלף עסקים קטנים המעסיקים 5-9 עובדים; 18 אלף עסקים בינוניים המעסיקים 20-99 עובדים.
- עסקים קטנים ובינוניים אחראים ל-60% מכלל המשרות בישראל, שמשמעותם 1.92 מיליון משרות.
- עסקים קטנים ובינוניים אחראים ל-56% אחוז מהתוצר במגזר העסקי בישראל.
- השקעה בעסקים קטנים ובינוניים ופיתוחם מאפשרים צמיחה מכלילה, בכך שהם מעודדים השתלבות הולכת וגדלה של אוכלוסיות מגוונות בשוק העבודה. יתרה מזאת, בהיבט חברתי-כלכלי, עסקים קטנים הצומחים בתוך קהילות של קבוצות מיעוט, מסוגלים לתת מענה מדויק יותר לצרכים הייחודיים של אותן קהילות הזקוקות לעיתים למענה ייחודי.

חשיבות ההשקעה בעסקים בחברה החרדית

- בניגוד להשתלבות כשכירים בשוק העבודה במקצועות בפריזון גבוה, הרי שעולם היזמות והעסקים, לרוב אינו כולל דרישות סף של ידע אקדמי או הכשרות רשמיות אחרות. לפיכך, הוא מהווה כר צמיחה כלכלית לאוכלוסייה החרדית שרובה חסרת הכשרה אקדמית רשמית.
- 50%-76% מהשכירים החרדים בישראל עובדים בעסקים בבעלות חרדית.
- השקעה בעסקים קטנים ובינוניים חרדיים תסייע בהגדלת הפריזון של עסקים אלה, ותגדיל עבור האוכלוסייה החרדית את אפשרויות התעסוקה, את איכות עבודתה ואת הכנסתה.

אפיון דמוגרפי של בעלי עסקים בחברה החרדית

- מספר בעלי העסקים החרדים מתפלג כמעט באופן שווה בין גברים המהווים 48% מסך בעלי העסקים בחברה החרדית, ובין נשים המהוות 52% מסך זה. זאת, בשונה מהתפלגות בעלי העסקים בקרב יהודים לא-חרדים, שם גברים מהווים 57% מסך בעלי העסקים בעוד הנשים מהוות רק 43% מהם; ובשונה

¹ למעט עסקים פטורים ממע"מ שמספרם בשנת 2018 היה כ-179 אלף.

² בשונה מההגדרות המקובלות לפיהן - "עצמאי" אינו מעסיק עובדים, בעוד ש"בעל עסק" מעסיק לפחות עובד אחד. במחקר זה נתייחס במושג "בעלי עסקים" הן לעצמאים והן לבעלי עסקים.

מההתפלגות המגדרית של כלל העובדים בחברה החרדית – שם 57% מן העובדים החרדים הן נשים ו-43% מהם הינם גברים.

- בעלי העסקים החרדים הם לרוב צעירים יותר מאשר מקביליהם היהודים שאינם חרדים. בקרב הנשים והגברים שיעור בעלי העסקים מסך המועסקים מגיע לשיא כעשור בממוצע לפני בעלי העסקים שאינם חרדים. הכניסה של הנשים החרדיות למגזר העסקי מוקדמת אף יותר ונובעת, ככל הנראה, מהכניסה המוקדמת שלהן לשוק העבודה באופן כללי.

תמונת מצב של העסקים בחברה החרדית

- שיעור בעלי העסקים מסך המועסקים בחברה החרדית עומד על 11% - שיעור זהה לבעלי העסקים בקרב יהודים שאינם חרדים.
- ההכנסה הממוצעת של כלל בעלי העסקים החרדים נמוכה בכ-55% מבעלי העסקים היהודים שאינם חרדים: בקרב גברים ההכנסה נמוכה בכ-58% ובקרב נשים ההכנסה נמוכה בכ-36%.
- שיעור העסקים החרדים המעסיקים עובדים הוא נמוך יחסית למגזר הכללי ועומד על 25% לעומת 30% במגזר הכללי.
- שיעור העסקים בערים חרדיות המעסיקים לפחות חמישה עובדים, הוא נמוך במיוחד בהשוואה לערים שאינן חרדיות.
- שכירים בעסקים בבעלות חרדית מרוויחים בממוצע כמחצית משכירים בעסקים בבעלות יהודית לא חרדית.
- ככלל, ההתפלגות הענפית-כלכלית של בעלי העסקים החרדים דומה לזו של בעלי העסקים היהודים שאינם חרדים. בקרב הגברים – שיעור בעלי העסקים בענף השירותים המקצועיים, המדעיים והטכניים הוא קטן מאשר בקרב יהודים שאינם חרדים. בקרב הנשים – שיעור בעלות העסקים החרדיות בענפי הבריאות והרווחה גבוה משמעותית משיעור היהודיות שאינן חרדיות בהם, אולם פערי השכר ביניהן גבוהים בענפים אלו, כאשר היהודיות שאינן חרדיות מרוויחות יותר.
- בכל הענפים נמצאו פערי ההכנסה בין בעלי עסקים חרדים ליהודים שאינם חרדים.
- 25% מבעלי העסקים מקרב הגברים החרדים לא עבדו כשכירים לפני שהקימו את העסק שלהם, זאת לעומת 9% מהנשים החרדיות. יתר על כן, 40% מבעלי העסקים החרדים (גברים ונשים) עבדו כשכירים פחות מ-5 שנים לפני שיצאו לדרך עצמאית והקימו עסק.
- סה"כ 65% מהגברים החרדים ו-49% מהנשים החרדיות, שהם בעלי עסקים, לא עבדו בכלל או שעבדו פחות מ-5 שנים כשכירים לפני שהקימו עסק משל עצמם.

מאפייני ההון האנושי והחברתי של בעלי העסקים החרדים

- בחברה החרדית האוריינות העסקית-כלכלית נמוכה יחסית, והיא נובעת מאוריינות דיגיטלית נמוכה, ממיעוט חשיפה לפרסומים כלכליים וקריאתם, ממעגלי נטוורקינג (רישות חברתי) מצומצמים, ומהון אנושי אקדמי נמוך יחסית עקב שיעורי השתתפות נמוכים באקדמיה.
- למרות הכלים והתוכניות המגוונות הקיימות לצורך סיוע לעסקים, אשר מופעלים על ידי משרדי הממשלה השונים והמגזר השלישי, 60% מבעלי העסקים החרדים לא קיבלו כל סיוע עסקי ומקצועי מגוף כלשהו, בין אם הכירו ובין אם לא הכירו את אפשרויות הסיוע הקיימות.
- הן בחברה הכללית והן בחברה החרדית, בעלי עסקים שלהם תואר אקדמי מרוויחים יותר מאשר בעלי עסקים ללא תואר אקדמי. בעלי עסקים אקדמאים שאינם חרדים מרוויחים 32.7% יותר מחסרי תואר אקדמי, בעוד שבעלי העסקים החרדים האקדמאים מרוויחים 37.3% יותר מאשר אלה ללא תואר במגזר זה. בדומה, בעלות עסקים יהודיות אקדמאיות שאינן חרדיות מרוויחות 25.4% יותר מאלה שאינן בעלות תואר במגזר זה, וחרדיות אקדמאיות מרוויחות 23.1% יותר. יש לציין כי רק כחמישית מבעלי העסקים החרדים הם בעלי תואר אקדמי.
- 68% מבעלי העסקים החרדים דיווחו כי הם נחשפים רק מעט לפרסומים כלכליים או שאינם נחשפים אליהם כלל. נמצא כי בעלי עסקים חרדים שחשיפתם לעיתונות כלכלית היא מועטה, מרוויחים כ-13% פחות מאלו הנחשפים לעיתונות כלכלית במידה רבה יותר.
- רק 50% מבעלי העסקים החרדים מפרסמים את העסק באמצעים דיגיטליים. כ-45% בלבד דיווחו כי הם בעלי ידע בתוכנת אקסל.
- אף על פי שהרוב המוחלט של בעלי העסקים החרדים מכירים אישית יותר מחמישה בעלי עסקים אחרים, 41% לא התייעצו עם אף אחד מהם במהלך הקמת העסק או ניהולו.
- 50% מבעלי העסקים החרדים שהכנסתם נמוכה מהמוצע, הם שבעי רצון מהעסק שלהם.
- מרבית בעלי העסקים אינם מודעים לידע ולכלים שיאפשרו להם לשפר את התנהלותם העסקית. בנוסף, בגלל חוסר ההיכרות עם המגזר העסקי הכללי ובשל הנכונות להסתפק במועט שמאפיינת את החברה החרדית, לרוב הם אינם מודעים לכך שביכולתם להרוויח ולהצליח יותר על ידי רכישת הכלים והמיומנויות החסרות. לכן, לרוב, המוטיבציה להרחיב ולהצמיח את העסק נמוכה יותר.

המלצות עיקריות

- קביעת יעדים ממשלתיים ארוכי טווח לקידום עסקים בחברה החרדית ולהצמחתם.
- העלאת המודעות של בעלי עסקים חרדים לחשיבות של רכישת כלים ומיומנויות לניהול עסק.

- הרחבה, התאמה והנגשה של מערכי הסיוע הקיימים, בדגש על צמצום פערי ידע ומיומנויות וליווי ארוך טווח – משלב הקמת העסק ועד להצמחתו.
- עידוד פנייה של בעלי העסקים לקהלים מגוונים יותר מהקיימים כיום, והגברת השימוש בפלטפורמות דיגיטליות לצורך הרחבת קהלי היעד.

מבוא

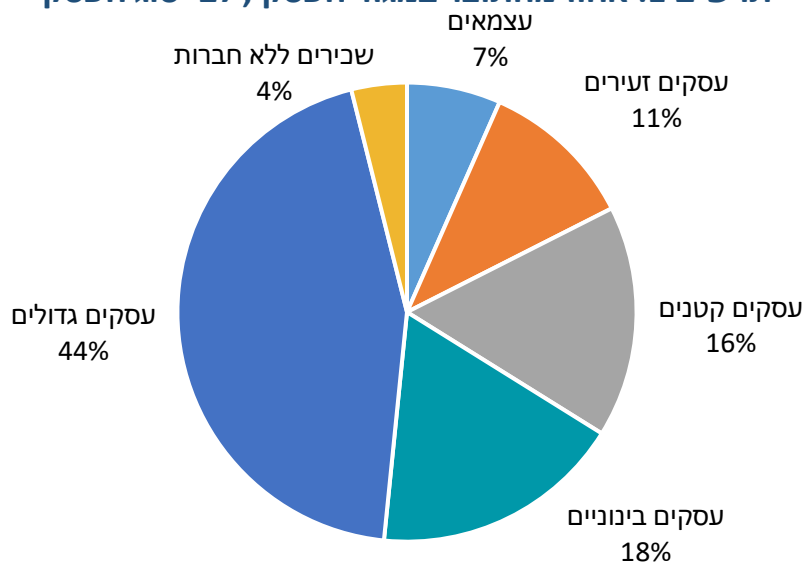
המגזר העסקי בישראל

בישראל נהוג לחלק את העסקים ל-5 קטגוריות: (1) עצמאי – עסק שאינו מעסיק עובדים נוספים פרט לבעל העסק. (2) עסק זעיר – בעל 1-4 משרות שכירים. (3) עסק קטן – בעל 5-19 משרות שכירים. (4) עסק בינוני – בעל 20-99 משרות שכירים. (5) עסק גדול – בעל +100 משרות שכירים.³ על פי הדו"ח השנתי של הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים 2020, המגזר העסקי במדינת ישראל כולל כ-574 אלף עסקים בסך הכול.⁴ מתוכם 298 אלף עצמאים שאינם מעסיקים עובדים נוספים; 189 אלף עסקים זעירים המעסיקים 1-4 עובדים; 66 אלף עסקים קטנים המעסיקים 5-9 עובדים; 18 אלף עסקים בינוניים המעסיקים 20-99 עובדים וכ-3 אלפים עסקים עם +100 משרות שכיר. מספר המועסקים בכלל המגזר העסקי עומד על כ-3.17 מיליון משרות, כאשר עסקים קטנים ובינוניים אחראים ל-60% מהן שמשמעותם כ-1.92 מיליון משרות, ול-56% אחוז מהתוצר במגזר העסקי (תרשים 1). בשנים שקדמו למגפת הקורונה הייתה עלייה מתמדת במספר העסקים שנפתחו בכל שנה.⁵

כאשר מתמקדים בפיריון העבודה של העסקים מתקבלת תמונה מורכבת. בקרב עסקים מוטי הון – לעסקים גדולים יש יתרון משמעותי, אולם בעסקים מוטי כוח אדם – אין יתרון משמעותי לעסקים הגדולים יותר. לכן, ההשקעה בעסקים הקטנים והזעירים שאינם מוטי הון היא כדאית. חשוב לציין כי העצמאים הם בעלי פיריון העבודה הנמוך ביותר ביחס לשאר סוגי העסקים, וכן שבין השנים 2011-2017 – 67% מהעסקים שנסגרו היו עסקים של עצמאים שאינם מעסיקים עובדים נוספים. לכן, קיימת חשיבות בהשקעה בפיתוח תוכניות שיתמקדו בקידום של העצמאים משלב של פרילנסרים ועצמאים לשלב של עסקים בצמיחה המעסיקים עובדים נוספים.

³ בנוסף לסוגי עסקים אלו קיימת קבוצת "חברות ללא שכירים", אולם הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים לא הכליל אותם בקבוצות הגודל של העסקים מכיוון שחסר מידע לגבי אופי פעילותם. (הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים, 2020, עמ' 38, הערה 16).
⁴ למעט עסקים הפטורים ממע"מ שמספרם ב-2018 עומד על כ-178,930. הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים, 2020, עמ' 35.
⁵ הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים, 2020, עמ' 6.

תרשים 1: אחוז מהתוצר במגזר העסקי, לפי סוג העסק

מקור: הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים | נתונים: דוח הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים, 2020

תרומתם של עסקים קטנים ובינוניים לכלכלה

עסקים קטנים ובינוניים ממלאים תפקיד מפתח בכלכלה העולמית בכך שהם מייצרים מקומות עבודה נוספים וערך מוסף לכלכלה המקומית.⁶ במדינות ה-OECD עסקים קטנים ובינוניים מהווים מנוע צמיחה ומעסיקים כמעט שליש מהעובדים במגזר העסקי. העסקים הקטנים מובילים ביצירת מקומות עבודה חדשים ותורמים לכיידות החברתית של קהילות שונות.⁷ מעבר לתרומה הברורה של הגדלת התחרות, חשיבות העסקים הקטנים ותרומתם לכלכלה ניכרת בהיבט של עידוד התעסוקה והקטנת אחוזי האבטלה.⁸

עסקים קטנים ובינוניים הם פעמים רבות הכוח המניע את השוק ליזמות פורצת דרך, שמהווה רכיב חשוב בצמיחה כלכלית. הסיבה לכך היא היכולת של עסקים קטנים לשבור פרדיגמות ולנצל אפשרויות טכנולוגיות שעסקים גדולים יותר ממעטים להשתמש בהם.⁹

ההשקעה בפיתוחם של עסקים קטנים ובינוניים מאפשרת פיתוח צמיחה מכלילה עבור כלל המגזרים. ארגון ה-OECD השקיע משאבים בפיתוח מדיניות של צמיחה מכלילה בתחום היזמות והעסקים. מטרת היזמות המכלילה היא כפולה: ראשית, היא מעלה מודעות עסקית בקרב קבוצות האוכלוסייה שאליה מכוונת המדיניות, ומעלה

⁶ OECD, 2017, עמ' 6.

⁷ שם.

⁸ שם.

⁹ שם, עמ' 7.

מוטיבציה להשקיע בפרויקט ולצמוח; שנית, היא מאפשרת התייחסות רחבה לחסמים כלכליים, לחסמים ברכישת המיומנויות הנדרשות לפיתוח עסק, ולחסמים חברתיים שמונעים פיתוח תרבות יזמית. ההתמודדות עם חסמים אלו לא רק מגדילה את כמות הנכנסים למגזר העסקי והיזמי, אלא גם את טיב העסקים והיוזמות שנפתחות.¹⁰

יתר על כן, עסקים קטנים ובינוניים מייצרים הזדמנויות להשתלבות מוגברת של אוכלוסיות מגוונות בשוק העבודה. מבחינה חברתית-כלכלית, עסקים קטנים מסוגלים לתת מענה מדויק לצרכים ייחודיים של קבוצות מיעוט באוכלוסייה שהן לרוב אוכלוסיות חלשות – צרכים שעסקים גדולים יותר מתקשים לתת להם מענה ייעודי.¹¹

אתגרים והזדמנויות של עסקים קטנים ובינוניים

לעסקים גדולים יש יתרונות מבניים על פני עסקים קטנים ובינוניים. לרוב, רגולציה ובירוקרטיה מותאמות יותר לעסקים גדולים מאשר לעסקים קטנים. לעסקים גדולים קיימת זמינות גדולה יותר לאשראי הנובעת בעיקר מביטחון גדול יותר של הבנקים ביציבותם ובכוח ההחזר שלהם, בהשוואה לעסקים קטנים ובינוניים. בנוסף לקושי בגיוס אשראי, פעמים רבות השדרה הניהולית של עסקים קטנים פחות מיומנת מזו של עסקים גדולים. יתר על כן, עסקים גדולים יכולים לפנות לקהלים רחבים בקלות רבה יותר ובכך להרחיב את תפוצתם ואת מאגר לקוחותיהם.

עידן הדיגיטציה יכול להוות מקפצה או מכשול עבור עסקים קטנים ובינוניים. הנגישות לדיגיטציה פותחת אפיקים חדשים עבור חברות קטנות שיכולות לאמץ טכנולוגיות חדשות בקלות יחסית, וליישמן על מנת לייעל את עבודתן. כך, עסקים קטנים ובינוניים יכולים לצמצם הוצאות ולהרחיב את תפוצת המוצר שלהם בקלות יחסית וללא צורך בהשקעות גדולות. בנוסף, בעידן הגלובלי יש ערך מוסף גבוה לחברות שיכולות להתאים במהירות את המוצר שלהן לקהל היעד ולהתפתח עם השוק. בשל גודלם, דווקא עסקים קטנים ובינוניים הם בעלי מסוגלות גבוהה יותר להתאמה מהירה ויעילה, כיוון שביצוע התאמות ושינויים בתרבות ארגונית קל יותר בעסקים קטנים.¹²

יחד עם זאת חשוב לציין, שפעמים רבות עסקים קטנים ובינוניים מתקשים עם הטמעת הדיגיטציה, מכיוון שהפנמת טכנולוגיות חדשות דורשת השקעה בהכשרה ובמיומנויות של עובדים ובשינויים בתמהיל החברה –

¹⁰ OECD, 2017₂ עמ' 24.

¹¹ OECD, 2017₁, עמ' 6.

¹² OECD, 2017₁, עמ' 12-14.

מהלכים שהם מורכבים יותר עבור עסקים בגודל זה. בנוסף, עסקים קטנים ובינוניים מתחרים פעמים רבות מול ענקיות בין-לאומיות, שעבורן המשאבים והאפשרויות להטמעת שינויים אלו זמינים יותר.¹³

מגפת הקורונה הייתה זרז משמעותי בדיגיטציה של עסקים: על פי ה-OECD, ניתוח של סקרי עסקים שנערכו ב-2020 מצביע על כך שמאז פרוץ המגפה, כ-70% מהעסקים הקטנים והבינוניים הגבירו את השימוש באמצעים טכנולוגיים. אולם הפערים בין עסקים קטנים ובינוניים ובין עסקים גדולים נותרו גדולים.¹⁴ ניצול של מגמת הדיגיטציה בעסקים קטנים ובינוניים יכול למנף את העסקים האלה הודות לצמצום העלויות, הרחבת קהל הלקוחות והתייעלות כללית של העסק.

ערוצים לשיפור ולקידום עסקים קטנים ובינוניים

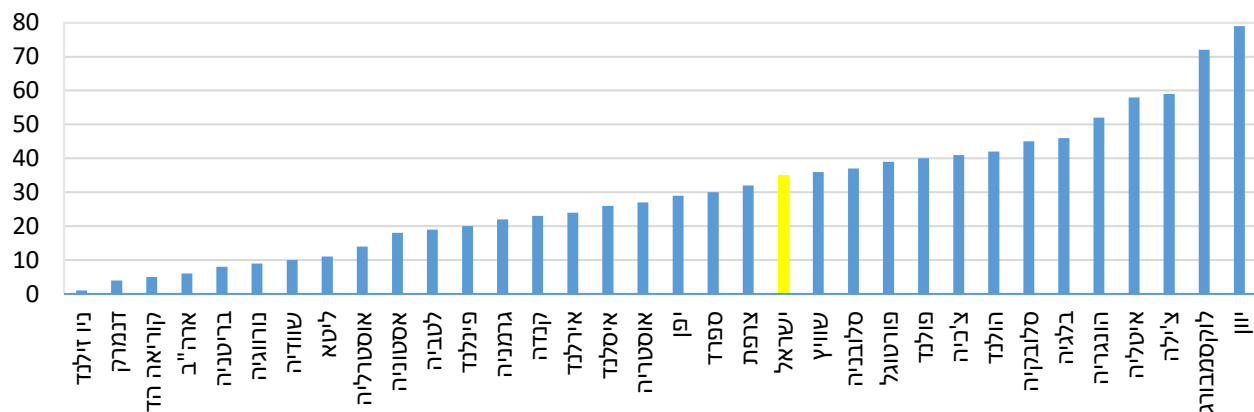
בהיבט של הסביבה העסקית, "רמת הידידותיות לעסקים" בישראל נמוכה באופן יחסי. מדי שנה מתפרסם מדד זה על ידי הבנק העולמי, והוא נותן ציון לפרמטרים הבאים שהוגדרו כחשובים עבור הצלחתם של עסקים: הקמת עסק, רישום רכוש, השגת היתרי בנייה, אכיפת חוזים, חיבור לחשמל, מיסים, פתרונות לחדלות פירעון, השגת קו אשראי, סחר בין-לאומי, הגנה על משקיעי מיעוט.¹⁵ כך, כל מדינה מדורגת על פי שקלול הציונים בכלל הפרמטרים וכן מדורגת בדירוג נפרד בכל פרמטר. ציונה הכללי של מדינת ישראל היא 76.7, והיא מדורגת במקום ה-21 מתוך 34 המדינות בעלות הכנסה גבוהה ב-OECD (תרשים 2).

¹³ ש.ם.

¹⁴ OECD, 2021, עמ' 34.

¹⁵ תרגום הפרמטרים מתוך: "תיאור וניתוח מגזר העסקים הקטנים והבינוניים וחלקו באשראי העסקי", איתמר מילרד, עמ' 6.

תרשים 2: מדינות ה-OECD בעלות הכנסה גבוהה לפי דרוג מדד הידידותיות של הבנק העולמי

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: הבנק העולמי, Doing Business, 2020

חשוב לציין כי מדינת ישראל נמצאת במגמת שיפור משמעותית בנושא זה בשנים האחרונות, וכי הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים במשרד הכלכלה פועלת בדרכים מגוונות על מנת לסייע לעסקים. בין השאר, הסוכנות מפעילה את מערך מעוף המעניק שירותים באמצעות מפעילים חיצוניים שנבחרו במכרז ממשלתי, והם מסייעים לבעלי העסקים בשלושה תחומים: ייעוץ לבעלי עסקים, קורסים והדרכות, וליווי לקבלת מימון. מערך מעוף מספק גם תוכן מקוון המונגש לציבור הרחב. בנוסף, הסוכנות מפעילה את הקרן בערבות המדינה שמסייעת במתן הלוואות לעסקים קטנים ובינוניים. הסוכנות פועלת גם בערוצים ממשלתיים וחוקתיים ומקדמת שינוי רגולציה על מנת להקל ולהיטיב עם עסקים קטנים ובינוניים.¹⁶

השינוי בשנים האחרונות מעיד על מקומם החשוב של עסקים קטנים ובינוניים בכלכלה הישראלית, אך עלול להוביל לגידול בפערים הכלכליים בין אוכלוסיות שונות בישראל. דווקא בשל השיפור בתחום זה, חשוב להשקיע כעת גם בהצמחת עסקים בקרב אוכלוסיות חלשות, לרבות בחברה החרדית, ולאפשר צמיחה מכלילה יותר של סקטור זה.

כיום, המחקר בתחום העסקים החרדים הוא דל. בדו"ח האחרון של הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים מופיע פרק ייעודי על עסקים ויזמים חרדים, אך למרות ההתייחסות לנושא והקדשת פרק לכך בדו"ח, הנתונים המוצגים אינם

¹⁶ הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים, 2020, עמ' 5.

מעמיקים, וחלק גדול מהפרק מסתמך על סקר של ה-GEM האירופאי ונשען על מדגם קטן של עד 70 נסקרים חרדים בלבד.

מטרת מחקר זה היא להציג תמונת מצב מעמיקה, עד כמה שניתן, של מצב העסקים החרדים בישראל, ולזהות ולמפות את האתגרים והזדמנויות הייחודיים שלהם; זאת תוך התייחסות לפעולות הסיוע הקיימות כיום ובחינת השתלבותם בשדה העסקים והעצמאים החרדים, ומתוך כך – להצביע על הפערים והחסמים הקיימים כיום עבור בעל העסק החרדי. כל זאת – כדי לאפשר לקובעי המדיניות ולארגונים הפועלים בשדה לקבל החלטות מבוססות נתונים שיובילו לשיפור מצבם של עסקים קטנים חרדים, ובכך לסייע לחברה החרדית בפרט ולכלכלת ישראל בכלל.

מתודולוגיה

נתוני המחקר מתבססים על שני מקורות נתונים עיקריים. הראשון – נתונים מנהליים (נתוני אמת ממספר גופים ציבוריים, לרבות רשות המסים, המתייחסים לשנת 2019) שעובדו על ידי חוקרי המכון בחדר המחקר של הלמ"ס והמקור השני הוא סקר ייעודי שנערך מטעם המכון החרדי למחקרי מדיניות במאי 2021. **פרק המבוא, הפרק הראשון והפרק השני** במחקר זה, אשר מתמקדים בתמונת המצב של העסקים החרדים, מתבססים בעיקרם על הנתונים המנהליים. בנוסף, כדי להשלים את התמונה, נעזרנו גם בנתוני סקר כוח אדם, נתוני סקר הוצאות והכנסות ונתונים שנדלו מן הדו"ח התקופתי של הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים במשרד הכלכלה והתעשייה – "מצב העסקים הקטנים והבינוניים בישראל 2020" של הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים במשרד הכלכלה והתעשייה.

הפרק השלישי מתמקד באתגרים והזדמנויות של בעלי עסקים חרדים ובמאפיינים הרכים של יזמים אלו. לכן הוא מתבסס בעיקר על תוצאות הסקר הייעודי שערכנו. הסקר בוצע בפורמט אינטרנטי והופץ בשלל המדיות השונות של בעלי עסקים חרדים (לרבות קבוצות ווטסאפ, ניוזלטרים ורשימות תפוצה בדוא"ל). על אף אופייה של החברה החרדית אשר השימוש בה באינטרנט נמוך יחסית, בחרנו לבצע סקר אינטרנטי, מתוך ההנחה (הסבירה) שמרבית בעלי העסקים החרדים נדרשים לפחות לחיבור מינימלי לאינטרנט. הקפדנו שלא להתבסס אך ורק על קבוצות ווטסאפ, ולכן נשלחו גם מיילים ייעודיים בהנחה שגם אוכלוסיית בעלי העסקים השמרנית זקוקה לפחות לכתובת דוא"ל והיא בעלת רישות בסיסי לניוזלטרים למיניהם. סך המשיבים על הסקר עומד על 451 בעלי עסקים, ומתוכם 343 השיבו על כלל השאלות. במקומות שבהם ניתן היה לעשות שימוש בתשובות של משיבים שלא סיימו את השאלון, עשינו זאת וציינו את מספרם.

בנוסף למקורות הנתונים שצוינו לעיל נערכו בפברואר 2021 שני שולחנות עגולים וירטואליים, שבהם השתתפו נציגים מהממשלה, מעמותות ומארגוני סיוע, נציגי פילנתרופיה ויועצים עסקיים העובדים עם המגזר החרדי. מטרת השולחנות העגולים הייתה לשמוע את הרשמים מהשטח ולהבין אלו כיווני מחקר יכולים לסייע לעוסקים בתחום ומהו המידע הרלוונטי שחסר כיום. לאורך כל העבודה התייעצנו ואספנו מידע ממנהלי ארגונים הפועלים לקידום יזמות ועסקים בחברה החרדית, ונאסף מידע רב מגורמי שטח המכירים את התחום הזה כבר זמן רב.

על גבי הנתונים המנהליים בוצעו רגרסיות OLS, שבחנו את מידת השפעתם של מאפיינים שונים על גובה הכנסתם של כלל בעלי העסקים (חרדים ולא חרדים). בנינו ארבעה מודלים אשר כל אחד מהם נבדק בנפרד בקרב בעלות עסקים ובקרב בעלות עסקים. עבור כל מגדר בחנו את השפעת המאפיינים השונים על בעלי עסקים מכלל

האוכלוסייה הישראלית ועל בעלי עסקים מהאוכלוסייה החרדית בנפרד – עם בקרה על ענפי התעסוקה וללא בקרה כזאת. המשתנים המסבירים היו: זרם חרדי, ארץ לידה, מצב משפחתי, מספר ילדים, מספר אחים, גיל, השכלה, השכלת הורים, מוצא, יישוב מגורים וענפי תעסוקה. תוצאות הרגרסיות מופיעות בלוחות נ1א' ונ1ב' בנספחים.

בנוסף, ביצענו ניתוח של נתוני הסקר באמצעות רגרסיה לוגיסטית. רגרסיה זו בדקה את ההשפעה של מאפיינים דמוגרפיים ורכים על ההכנסה של בעל העסק. בגלל הרגישות של שאלת ההכנסה בסקר, שאלנו מהי ההכנסה ביחס להכנסה החרדית הממוצעת והוצעו ארבע אפשרויות: הרבה מתחת לממוצע, מתחת לממוצע, סביב הממוצע, מעל הממוצע. רוב תוצאות הרגרסיות הללו היו מובהקות, אולם בגלל מספר הנשאלים הנמוך יחסית (323=N) חלק מן המקדמים היו בלתי מובהקים.

פרק ראשון: מקומם של העסקים החרדיים בכלכלה הישראלית

החברה החרדית מונה כיום כ-1.2 מיליון חרדים המהווים כ-13% מהאוכלוסייה בישראל, והיא גדלה בקצב מהיר של כ-4.3% בשנה, לעומת קצב הגידול בחברה היהודית שאינה חרדית שעומד על 1.3% בשנה.¹⁷ בשנת 2035 החברה החרדית צפויה למנות כ-18% מהאוכלוסייה בישראל, ובשנת 2065 כ-32% ממנה. למרות משקלה ההולך וגדל בחברה הישראלית, שיעור ההשתתפות של החברה החרדית בשוק העבודה נמוך יחסית. בשל כך, ממשלת ישראל השקיעה בשנים האחרונות מאמצים רבים לשילוב האוכלוסייה החרדית בעולם התעסוקה. מאמצים אלו הניבו פרי, ושיעור התעסוקה של נשים חרדיות בנות 25–64 הגיע לכ-78% מאוכלוסייתן ב-2020, לעומת כ-83% בקרב נשים יהודיות לא חרדיות. אולם שיעור התעסוקה של גברים חרדים עמד על כ-52%, לעומת 87% בקרב גברים יהודים לא חרדים.¹⁸

מכיוון שיעדי הממשלה מתמקדים בהעלאת שיעורי התעסוקה, ריכוז המאמצים של קובעי המדיניות מתמקד בעיקר בעולמות של הכשרת עובדים ובשילובם כשכירים בשוק העבודה, ופחות מאמצים מושקעים בפריון ובאיכות התעסוקה של אלה שכבר נמצאים בשוק התעסוקה. לכן, שיח על האתגרים והצרכים של בעלי העסקים בחברה החרדית אינו נוכח כמעט. לצד מיעוט התוכניות שנועדו לסייע לבעלי עסקים חרדים, קיים גם מחסור משמעותי בידע ובנתונים בתחום זה. זאת למרות שהשקעה וטיפול של עסקים קטנים ובינוניים בכלל, ועסקים חרדים כאלה בפרט, יכולים לתרום תרומה משמעותית לכלכלה הישראלית ולצמיחה מכלילה.

מאפייני עסקים חרדיים

החברה החרדית היא חברה מסורתית שמעלה על נס את ערך לימוד התורה. היא מתאפיינת בנישואין בגיל צעיר יותר מאשר בחברה הכללית, ובפריון ילודה גבוה מהממוצע. עקב כך, הצורך לפרנס מספר רב יותר של נפשות עולה בגיל צעיר יותר – גיל שבו רבים מהמעוניינים להיכנס למעגל התעסוקה הם ללא תעודה אקדמית או הכשרה מתאימה, ולכן השכר הממוצע בגילים אלה הוא נמוך. גם בגילים מאוחרים יותר רבים מהגברים הם ללא הכשרה מתאימה לשוק התעסוקה, ובגלל מצבם המשפחתי וכן גם בגלל בחירות ערכיות – הם מתקשים להשלים השכלה זו. בהיבט החברתי-ערכי, החברה החרדית מתאפיינת בקשרי קהילה חזקים ובחינוך לערכים של הסתפקות במועט – והשיח הכלכלי אינו מרכזי.

¹⁷ עיבוד המכון החרדי למחקרי מדיניות לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2019.

¹⁸ זיהוי חרדים על פי הגדרה עצמית בשנים 2014–2019. בשנים 2012–2013 חיישוב מספר החרדים נעשה לפי שיעור שינוי במספר החרדים שזוהו על פי סוג בית הספר האחרון.

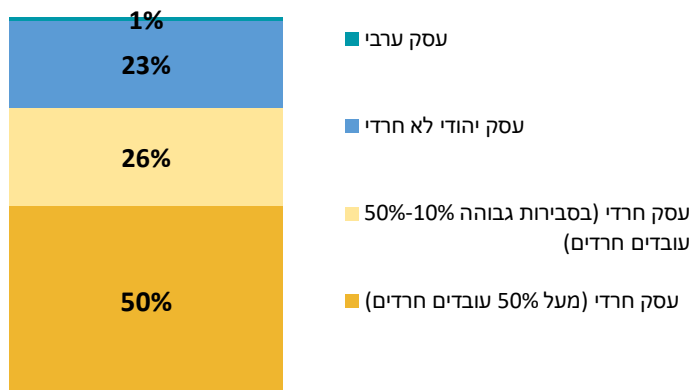
נסיבות אלה עשויות להשפיע על מידת הצלחתם של עסקים חרדיים. ראשית, בשל הכורח להתפרנס עלולים חלק מבעלי העסקים החרדים, מחוסר ברירה, לפתוח עסק ללא הכשרה מתאימה או משיכה לתחום היזמי. בנוסף, ייתכן שבגלל השכר הממוצע הנמוך במגזר זה, יעדי ההכנסות של בעלי עסקים חרדים הם צנועים יותר, ולכן יסתפקו בהכנסה נמוכה יותר. כמו כן, סביר כי חוסר המרכזיות של השיח הכלכלי בקרב בעלי עסקים חרדים גורם למיעוט בפניות לעזרה ולייעוץ לפני הקמת העסק או במהלך ניהולו. לבסוף, אופייה המסתגר של החברה החרדית עשוי גם לצמצם את קהל היעד הפוטנציאלי של עסקים חרדיים: נראה כי במקרים רבים העסקים החרדים פונים בעיקר לקהל הלקוחות החרדי, ולקוחות מהחברה הכללית אינם מהווה נתח משמעותי בפעילותם.

על אף שעולם היזמות והעסקים מתאים לציבור החרדי (כיוון שלא קיימות בו דרישות סף של תואר אקדמי או של תעודת בגרות, הנדרשים בחלק גדול ממשורות השכירים) אפשר להניח שחלק ניכר מבעלי העסקים החרדים אינם בעלי הכישרים והמיומנויות הנדרשים לניהול עסק במאה ה-21, כגון התאמה לדיגיטציה, עבודה עם נתונים, ואוריינות עסקית וכלכלית. כתוצאה מכך, גם הרחבת מעגל הלקוחות באמצעים דיגיטליים היא קשה יותר.

העסקים החרדיים כהזדמנות להגדלה ולשיפור של אפשרויות התעסוקה

עסקים קטנים ובינוניים מהווים מנוע לצמיחה מכלילה עבור כלל האוכלוסיות. עסקים מצליחים משפיעים לטובה על כלל האוכלוסייה: הם יוצרים הזדמנויות תעסוקה, מגדילים הכנסות ארנונה של הרשויות, ומספקים מענים לצרכים השונים והייחודיים של כל קהילה. כאמור, עולם היזמות והעסקים מתאים לחרדים מכיוון שלא קיימות בו דרישות סף של תואר או תעודת בגרות בשונה ממקומות עבודה של שכירים. כך, חרדים בעלי אינטואיציה יזמית ועסקית אשר יקנו לעצמם את הידע הדרוש, עשויים להקים עסק מצליח למרות היעדר תעודת בגרות והשכלה אקדמית. יש לציין, כי 50%-76% מהשכירים החרדים עובדים במקומות עבודה חרדים (תרשים 3) ועל כן, השקעה בהצמחתם של עסקים חרדיים תסייע להגדיל את אפשרויות התעסוקה של שכירים חרדים, את איכות עבודתם ואת גובה שכרם.

תרשים 3 : התפלגות השכירים החרדים לפי המגזר של בעל העסק

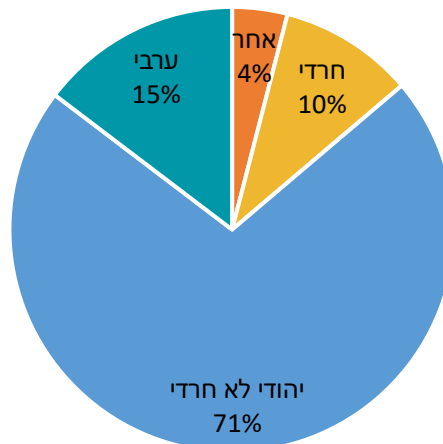

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

פרק שני: מצבם של בעלי העסקים בחברה החרדית

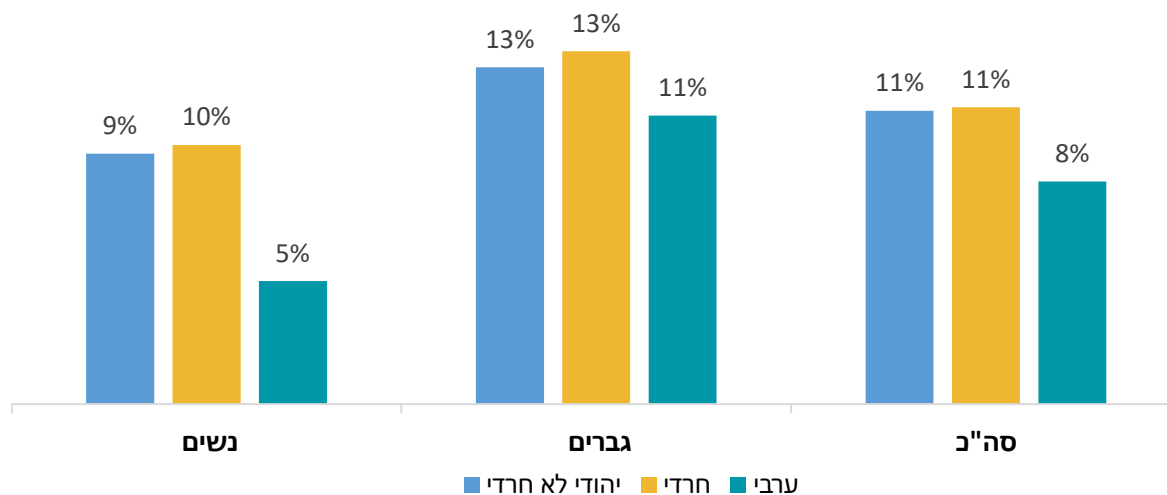
נכון לשנת 2019 ההתפלגות של בעלי העסקים בישראל היא כדלהלן: יהודים שאינם חרדים – 71.5%, ערבים – 14.7%, חרדים – 9.8%, אחר – 4% (תרשים 4). שיעור בעלי העסקים מסך המועסקים בחברה החרדית זהה לשיעורם של בעלי העסקים באוכלוסייה הכללית ועומד על 11%. בחלוקה מגדרית נראה שכמעט ולא קיים פער בין הגברים החרדים לגברים היהודים הלא חרדים. אולם בקרב הנשים שיעור בעלות העסקים החרדיות מעט גבוה יותר ועומד על 10% לעומת הנשים היהודיות הלא חרדיות ששיעורן עומד על 9% (תרשים 5). פרק זה יתמקד במאפיינים של בעלי עסקים חרדים. הפרק יפתח בניתוח המאפיינים הדמוגרפיים - מגדר, גיל וזרם; ואחר כך יעסוק בשכר והכנסה; בענפי תעסוקה; וביישוב המגורים – הכול תוך השוואה לאוכלוסיות השונות בישראל. זאת על מנת לאפיין מיהם בעלי העסקים והעצמאים החרדים, ולהנגיש את הידע הנחוץ אודותיהם לקובעי מדיניות ולזרועות הסיוע השונים. בנוסף, מטרת פרק זה היא לעמוד על אתגרים והזדמנויות של בעל העסק החרדי לשם גיבוש המלצות מדיניות.

תרשים 4: התפלגות בעלי עסקים לפי מגזר

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 5: שיעור בעלי העסקים מסך המועסקים, לפי מגזר ומגדר

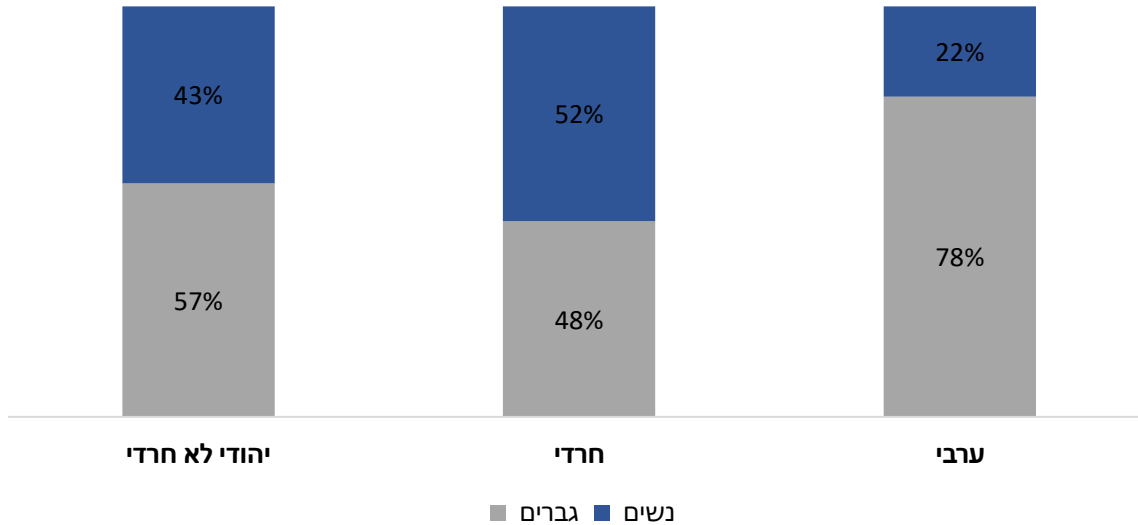
מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

מאפיינים דמוגרפיים של בעלי עסקים חרדים: מגדר, גיל, זרם

מגדר

בהשוואה לשאר המגזרים בישראל, שבהם רוב בעלי העסקים הם גברים, עולה כי שיעור הנשים החרדיות בעלות העסקים מתוך כלל בעלי העסקים החרדים הוא גבוה ועומד על 52% (תרשים 6). כלומר, בדומה למצב בקרב שכירים חרדים, חלקן של הנשים החרדיות בקרב בעלי העסקים החרדים גבוה מחלקם של הגברים. אולם, חלקם של הגברים בקרב בעלי העסקים החרדים (48%) גבוה מחלקם של הגברים בסך המועסקים החרדים אשר עומד על 43%. נתון זה מצביע על אחוזי כניסה גבוהים למגזר העסקי בקרב גברים חרדים (בהשוואה לכניסה לתעסוקה כשכירים). מנתון זה עולה הפרדוקסליות של הכניסה לתעסוקה כעצמאי חרדי. מצד אחד, פתיחת עסק עשויה להציע אפשרויות פרנסה ללא כורח של השלמת השכלה. מצד שני, היעדר חסם הכניסה הזה לעולם העסקי עלול גם להוביל לכישלון ולהפסדים עבור מי שאינו מתאים לניהול עסק או חסר את הכישורים והידע הנחוצים לניהול עסק מצליח.

תרשים 6: התפלגות בעלי עסקים לפי מגזר לפי מגזר ומגדר

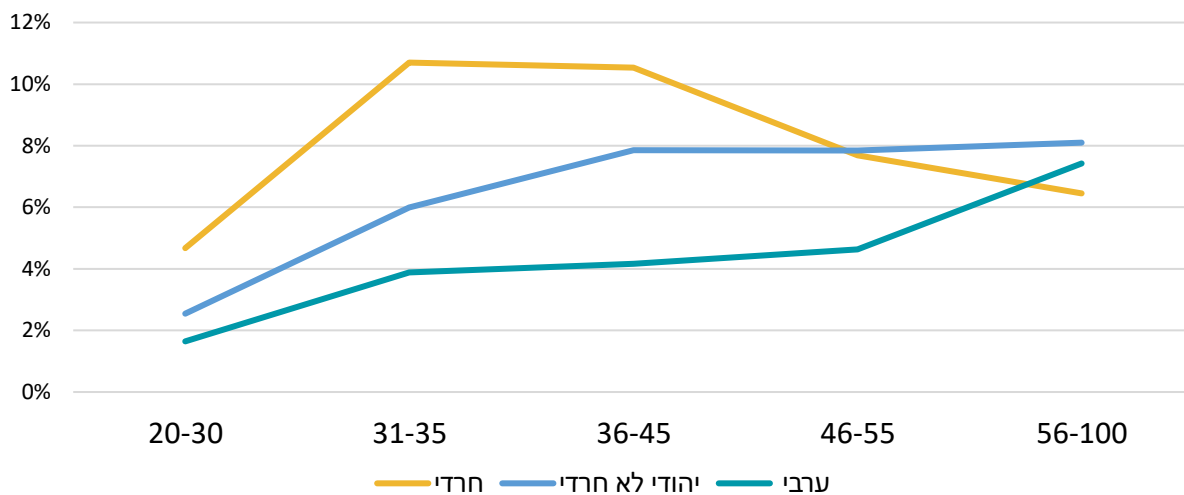
מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

גיל

בעלי העסקים החרדים הם לרוב צעירים יותר מאשר מקביליהם היהודים שאינם חרדים. בקרב הנשים עולה כי שיעור בעלות העסקים מסך המועסקות החרדיות מגיע לשיא בגילי 31-35. למעשה, הנשים החרדיות מקדימות את היהודיות שאינן חרדיות בכעשור (תרשים 7). אפשר להסביר ממצא זה בגיל הכניסה המוקדם של נשים חרדיות אל שוק העבודה. רוב הנשים מסיימות את לימודיהן בסמינר ויוצאות לשוק העבודה סביב גיל 20-21. זאת לעומת נשים יהודיות לא חרדיות אשר משרתות שירות צבאי או לאומי, ורק לאחר מכן רוכשות השכלה אקדמית שבמהלכה או לאחריה הן משתלבות בשוק העבודה.

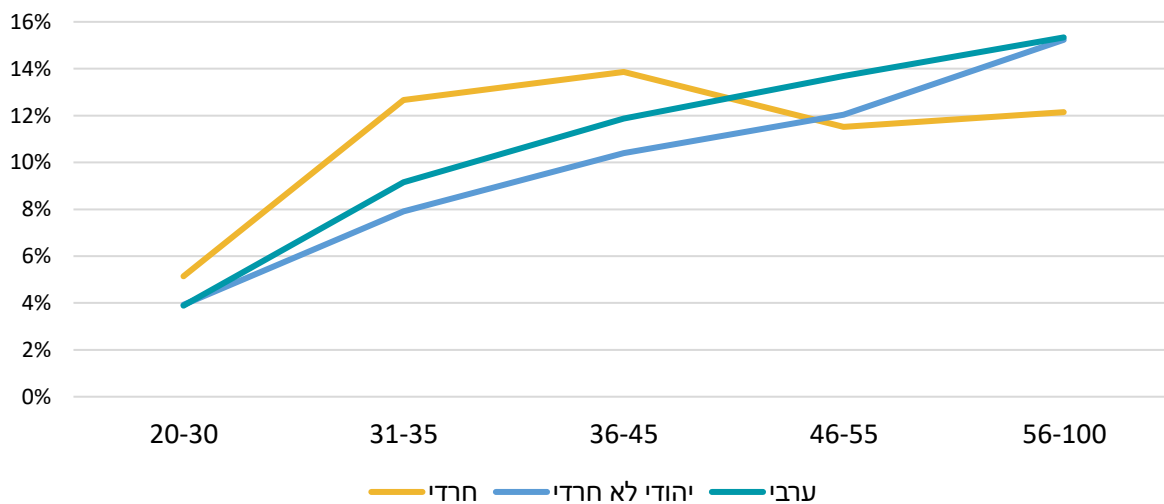
בדומה לנשים החרדיות, גם שיעור הגברים החרדים בעלי העסקים מגיע לשיא כעשור לפני יהודים שאינם חרדים (תרשים 8). כך, ההסבר להבדל בגיל עשוי להיות נעוץ בטיב ההשכלה של הגברים החרדים. בנוסף להתנגדות הערכית לאקדמיה ולרכישת השכלה גבוהה, רוב החרדים לא למדו לימודי ליבה ולפיכך רכישת השכלה אקדמית היא מורכבת וקשה עבורם. לכן, רבים מבין היוצאים לעבוד (אך אינם מעוניינים לעבוד בשכר נמוך כשכירים), בוחרים לפתוח עסק. זאת, משום שבהקמת עסק (קטן) לא קיימים חסמי כניסה מבניים משמעותיים עבורם. ועם זאת, קיימים קשיים ייחודיים המאפיינים בעלי עסקים חרדים, שנובעים בין היתר מפערי ידע ומהיעדר השכלה פורמלית, ומתורגמים לחסך בכישורים רכים, אוריינות עסקית ומיומנויות נוספות (כפי שיפורט בפרק השלישי להלן).

תרשים 7: התפלגות בעלות עסקים מתוך סך המועסקות, לפי גיל ומגזר - נשים

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 8: התפלגות בעלי עסקים ועצמאים מתוך סך המועסקים, לפי גיל ומגזר - גברים

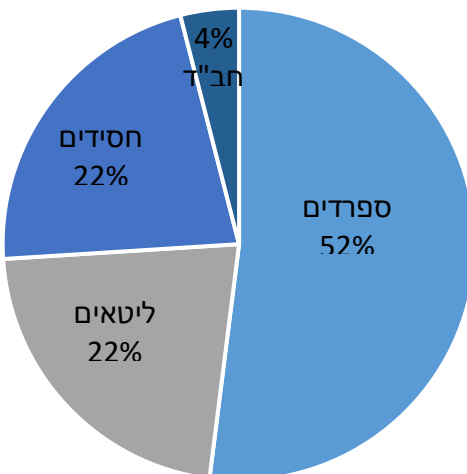

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

זרם

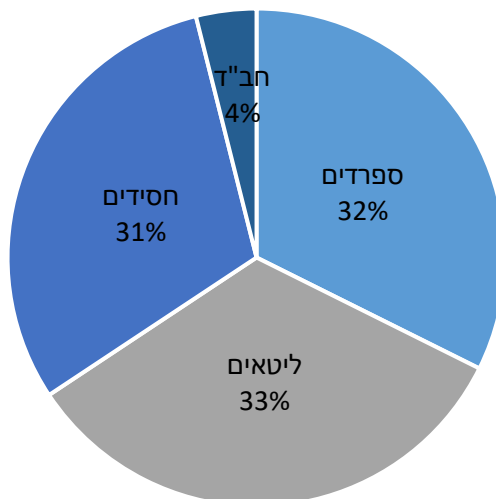
בפילוח לפי זרמים חרדיים (תרשימים 9-10) נראה שבקרב הנשים קיימת התפלגות כמעט אחידה בין המשתייכות לחסידים, לליטאים ולחרדים. לעומת זאת, אצל הגברים החרדים – יותר ממחצית מבעלי העסקים הם ספרדים, רבע הם ליטאים, ורבע הם חסידים. ככל הנראה הדבר נובע משיעורי התעסוקה הגבוהים יותר של הגברים הספרדים, והן משיעור גבוה יותר מקרבם הבוחרים להקים עסק.

תרשים 9: התפלגות בעלי העסקים לפי זרם חרדי - גברים

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 10: התפלגות בעלי העסקים לפי זרם חרדי - נשים

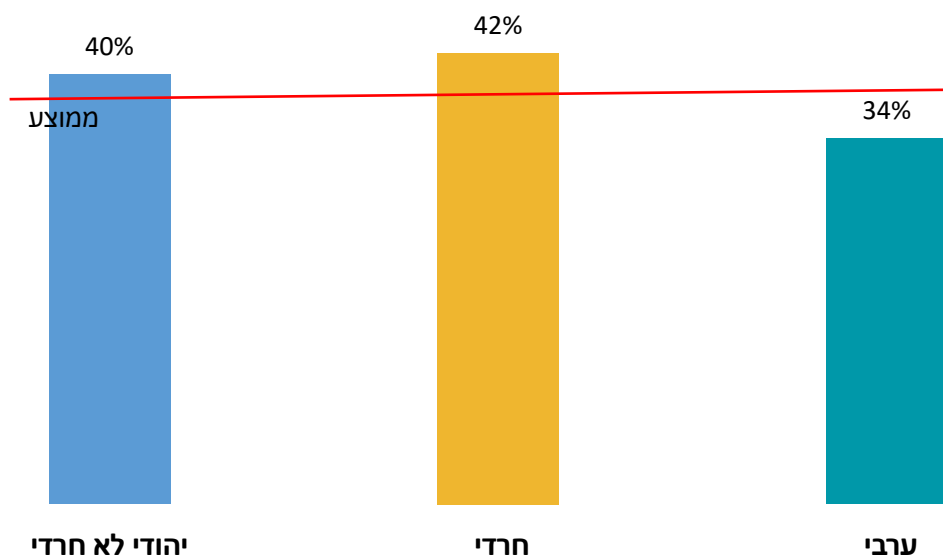

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

שכר והכנסה בקרב בעלי עסקים חרדים

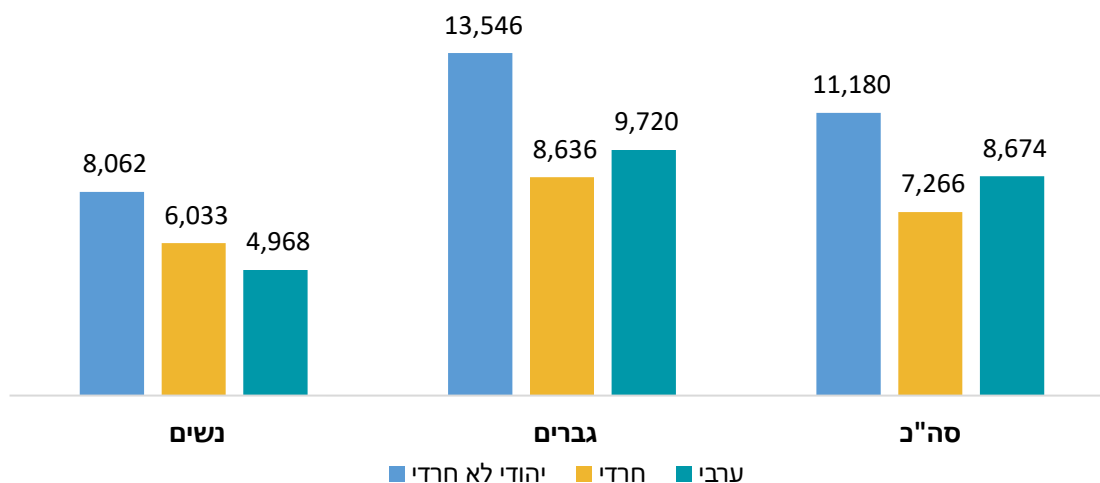
בחברה הכללית, כ-180 אלף בעלי עסקים – המהווים 40% מכלל העצמאים – הינם שכירים במקביל להיותם עצמאים. מקרב בעלי העסקים החרדים 42% מהם גם שכירים, שיעור הגבוה במעט מן הממוצע בחברה הכללית (תרשים 11). בחינת הכנסותיהם של בעלי עסקים שהכנסתם העיקרית מגיעה מהעסק (קרי העסק אינו מהווה "השלמת הכנסה"), מצביעה על פער של כ-53.8% בין הכנסתם הממוצעת של יהודים שאינם חרדים ובין חרדים (שהעסק הוא הכנסתם העיקרית). בחלוקה מגדרית נראה כי בקרב הגברים הפער הוא 56.8%, בעוד שבקרב הנשים הפער הוא 33.6% (תרשים 12). נתונים אלו מדגישים את הצורך בסיוע לבעלי עסקים חרדים על מנת לגשר על הפערים ולהצמיח את העסק שלהם.

תרשים 11: שיעור בעלי עסקים שהם גם שכירים

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 12: הכנסה חודשית של בעלי עסקים שהעסק הוא הכנסתם העיקרית, לפי מגזר ומגדר

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

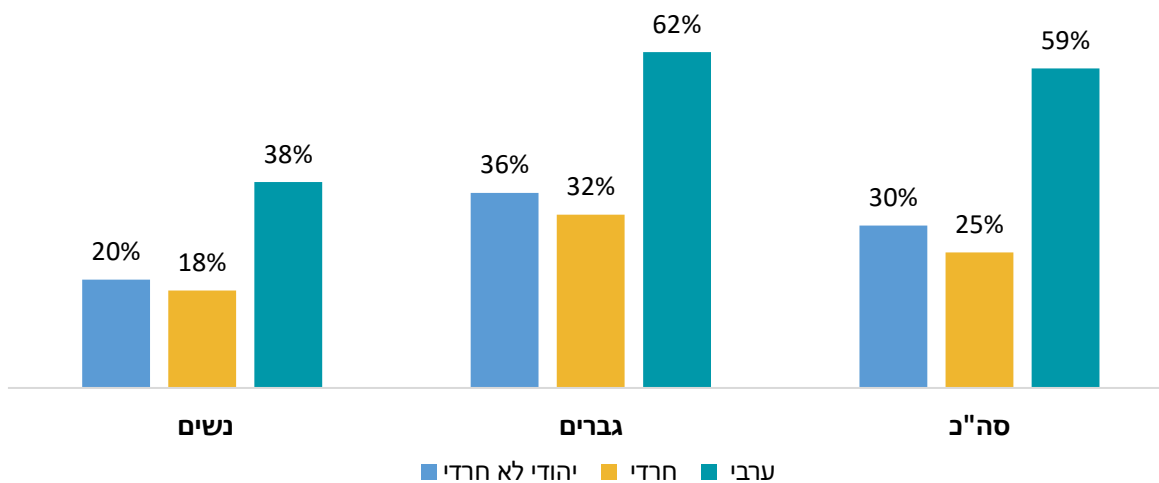
עסקים המעסיקים עובדים נוספים

עסקים בכל המגזרים, המעסיקים עובדים נוספים, מתאפיינים בפריון עבודה גבוה יותר מעסקים שאינם מעסיקים עובדים נוספים.¹⁹ בנוסף לכך, כ-67% מהעסקים שנסגרו בשנים 2011-2017 היו עסקים שלא העסיקו עובדים נוספים.²⁰ מספר המועסקים בעסק מתואם עם הפריון ועם שרידות העסק. מקרב העסקים המעסיקים שכירים, כ-79% מהעסקים שנסגרו היו כאלה המעסיקים 1-4 עובדים שכירים, קרי עסקים זעירים.

מסקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולה כי רק 25% מהעסקים החרדים מעסיקים עובדים נוספים, לעומת 30% בקרב עסקים של יהודים שאינם חרדים (תרשים 13). גם בהשוואה בין ערים חרדיות לערים מעורבות ניכר שבערים החרדיות, שיעור העסקים שבהם לפחות חמישה עובדים, הוא נמוך במיוחד (תרשים 14). עובדה זו משפיעה לא רק על העסקים עצמם אלא גם על הכנסות הערים מארנונה וממיסים אחרים, וכתוצאה מכך על איכות החיים של כלל התושבים בערים החרדיות.

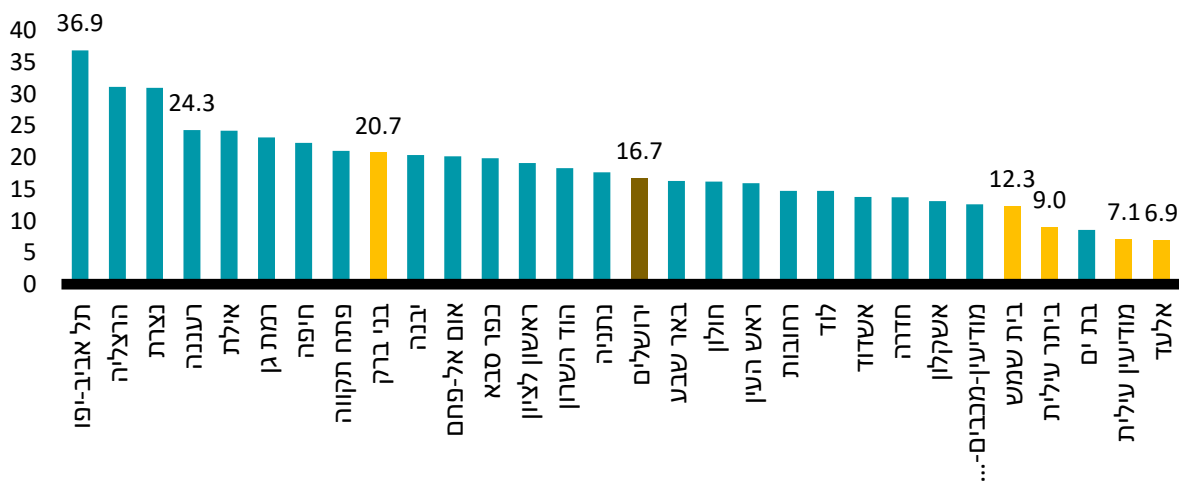
¹⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2021, עמ' 33.
²⁰ שם.

תרשים 13: שיעור העסקים המעסיקים עובדים נוספים לפי מגזר בעל העסק

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: סקר כוח אדם 2017

תרשים 14: עסקים גדולים המעסיקים לפחות 5 עובדים לכל 1000 תושבים בגילי 24-60

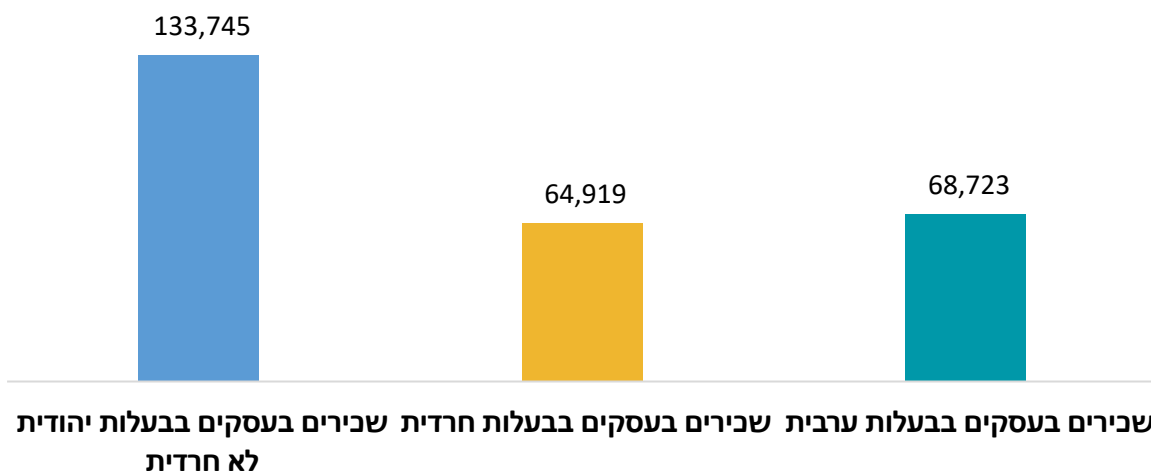
מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: קובץ רשויות, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

מצבם של העובדים בעסקים בבעלות חרדית

כפי שעלה בפרק הראשון, 50%-76% מהשכירים החרדים עובדים בעסקים בבעלות חרדית (תרשים 3). ממצא זה הוא משמעותי לאור הכנסתם השנתית הממוצעת של שכירים העובדים בעסקים חרדים, אשר שווה כמחצית מהכנסתם של שכירים המועסקים בעסקים שאינם חרדים (תרשים 15). מעבר להדגשת החשיבות בהשקעה

בעסקים החרדים כדי לשפר את איכות תעסוקתם של השכירים החרדים המועסקים בהם, שכרם הממוצע של האחרונים מעיד גם על מצבם של העסקים עצמם: נראה כי מרבית העובדים בעסקים החרדים מועסקים בחלקיות משרה וכן משתכרים סביב שכר המינימום – מה שעשוי להעיד על יכולת הצמיחה הנמוכה של העסקים עצמם ועל רמת הכנסותיהם הנוכחית, הנמוכה אף היא.

תרשים 15: שכר שנתי ממוצע בקרב שכירים, לפי מגזר ומגדר

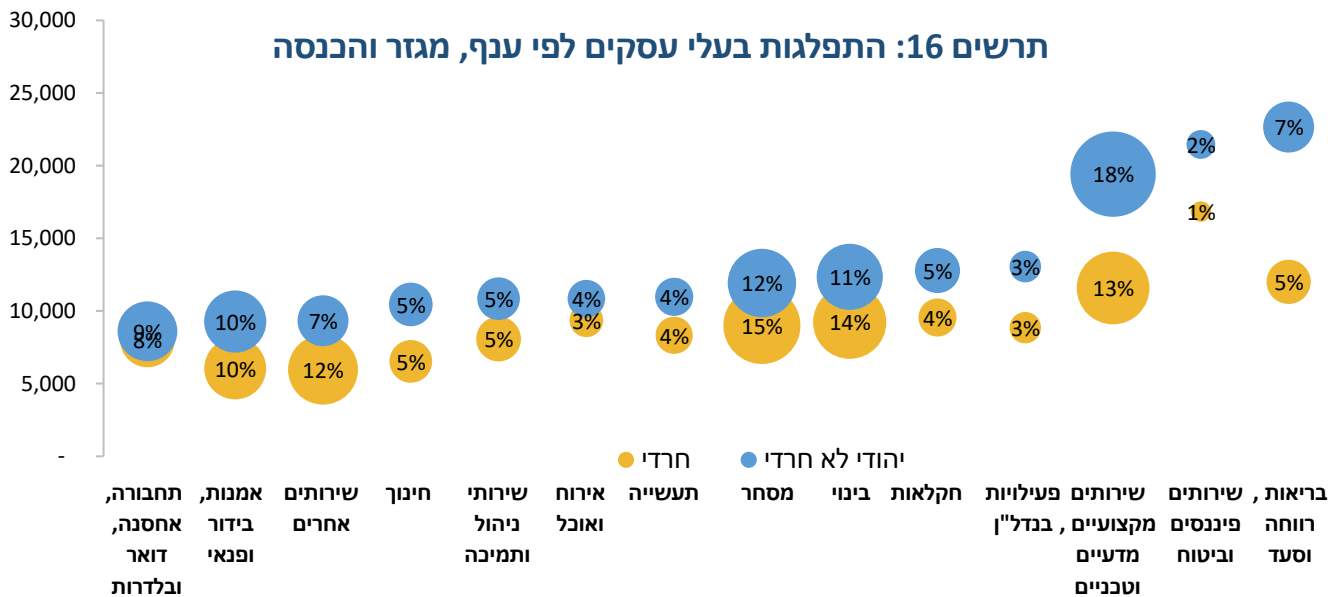
מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

ענפי תעסוקה של בעלי עסקים חרדים

כאשר בוחנים את התפלגות ענפי התעסוקה של בעלי עסקים חרדים, עולה כי שיעור הגברים החרדים העוסקים בענפי תעסוקה המתאפיינים בהכנסות גבוהות – נמוך ביחס לגברים יהודים שאינם חרדים (תרשים 16). אולם, נראה כי פערים אלה אינם גדולים מאוד, להוציא את ענף השירותים המקצועיים, המדעיים והטכניים, שבו עוסקים כ-18% מבעלי העסקים היהודים שאינם חרדים, לעומת 13% בקרב החרדים. פער זה עשוי להיראות זניח, אולם מקצועות אלו מתאפיינים בהכנסה גבוהה בכלל המגזרים. סביר כי פער זה נובע מפערי ההשכלה בין יהודים לא חרדים לחרדים. בהתאמה, בענפים בעלי הכנסה נמוכה יותר – בינוי, מסחר ואומנות, בידור ופנאי – קיים שיעור גבוה יותר של בעלי עסקים חרדים לעומת שיעור בעלי העסקים שאינם חרדים.

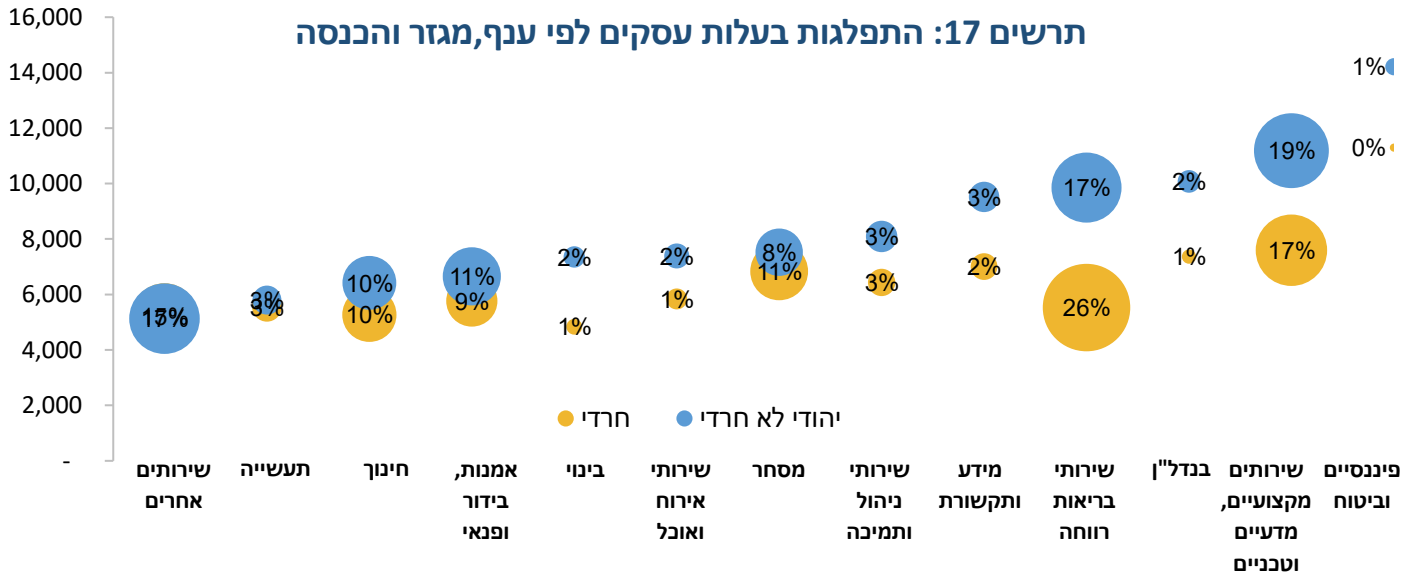
בהיבט של ההכנסות, הפערים בין חרדים ליהודים לא חרדים בולטים מאוד בכלל הענפים. בקרב הגברים, פערי השכר הם גבוהים בענפים בעלי ההכנסה הגבוהה יותר – שירותים פיננסיים וביטוח, שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים, שירותי בריאות רווחה וסעד, ומידע ותקשורת. על אף הפערים בהתפלגות הענפית נראה כי פערי

ההכנסה אינם מוסברים בעיקרם בבחירה הענפית, מכיוון שריכוז גבוה של בעלי העסקים החרדים נמצא בתחומים שהם בעלי הכנסה גבוהה. פערי ההכנסה מתפרסים על פני כלל הענפים, והם מוסברים בעיקר בפערים פנים-ענפיים ובמאפיינים של בעלי העסקים החרדים, העשויים להשפיע על הצלחת העסק וההכנסה.

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

ההתפלגות הענפית של בעלות העסקים החרדיות דומה להתפלגות הענפית של בעלות העסקים היהודיות שאינן חרדיות (תרשים 17). זאת מלבד ענף שירותי בריאות, רווחה וסעד שבו שיעור בעלות העסקים החרדיות הוא גבוה ועומד על 26% - שיעור גבוה ביחס לשאר הענפים וכן ביחס לשיעורן של בעלות העסקים שאינן חרדיות בענף זה. בנוסף, פערי ההכנסה נצפים כמעט בכל הענפים. כמו כן, 43% מן העסקים בבעלות נשים חרדיות מתרכזים בשני ענפים עיקריים: בריאות, רווחה וסעד, וכן שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים. כתוצאה מכך, וכן כתוצאה מהעובדה שענפים אלה מאופיינים בהכנסות גדולות בציבור הכללי ונצפים בהם פערי הכנסות בין היהודיות הלא חרדיות לחרדיות, ענפים אלה אחראים ל-73% מפערי ההכנסה בין בעלות העסקים הלא חרדיות לבעלות העסקים החרדיות. סביר להניח כי פערי ההכנסה של הנשים נובעים גם מפערים פנים-ענפיים, כלומר מהעובדה שהיהודיות הלא חרדיות – בשיעור גבוה – עובדות כרופאות או כמטפלות בקליניקות פרטיות, בעוד ששיעור גבוה של החרדיות מתרכז בתת הענף של רווחה וסעד (בדומה לשכירות חרדיות) – תחומים שבהם ההכנסה נמוכה משמעותית.

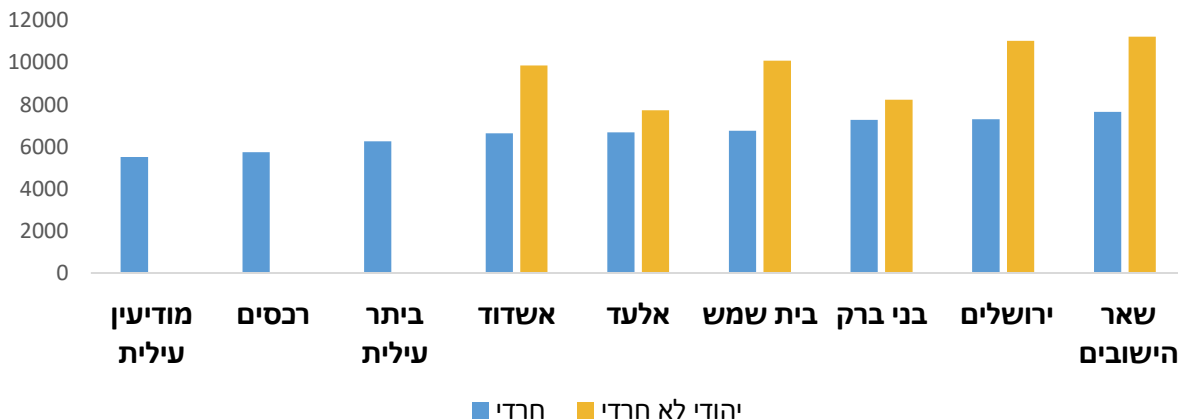

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

השפעת עיר מגורים על ההכנסה של בעלי עסקים חרדים

כאמור, קיים פער בגודל העסקים בין אלו הפועלים בערים חרדיות ובין כאלה הפועלים בערים שאינן חרדיות. פער זה בא לידי ביטוי גם בגובה ההכנסה הנמוך יותר של בעלי העסקים חרדים. 52% מבעלי העסקים החרדים גרים בערים חרדיות. על אף שניתן לחשוב שמקור הפער נובע בעיקר מהבדלים בתשתיות העסקיות של הערים החרדיות לעומת הערים שאינן חרדיות, וכן מכוח הקנייה הנמוך יחסית של התושבים החרדים – נראה שפערי ההכנסה בין העצמאים ובעלי העסקים החרדים לבין אלה שאינם חרדים מתקיימים גם בתוך הערים המעורבות (תרשים 18).

תרשים 18: הכנסה ממוצעת ל בעלי עסקים שהעסק הוא מקור הכנסתם העיקרי, לפי עיר מגורים ומגזר

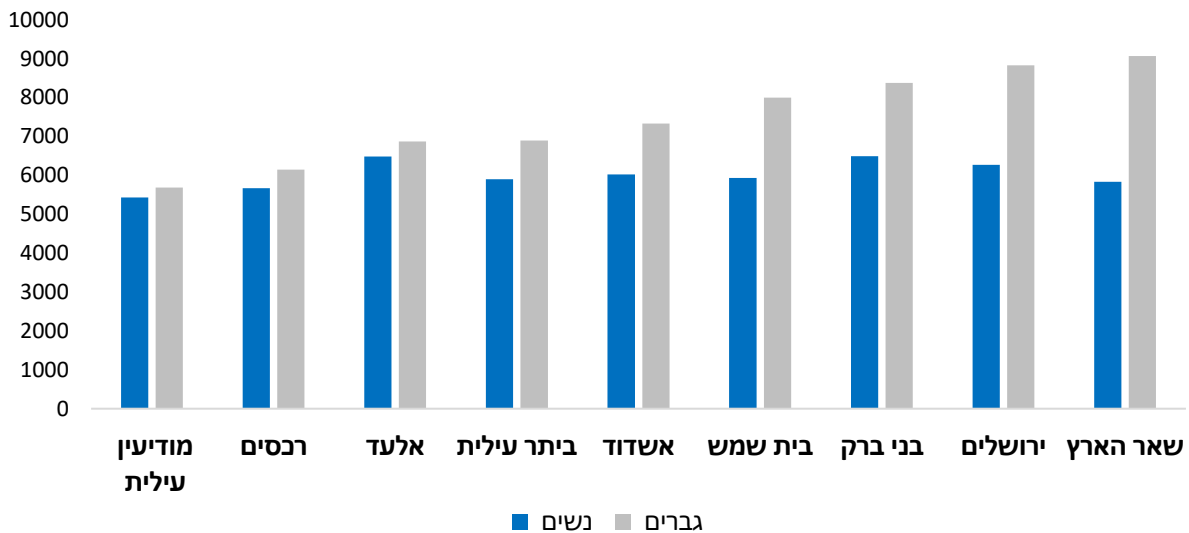

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

מכאן עולה, שגם בתוך הערים המעורבות בעלי העסקים שאינם חרדים מרווחים יותר מהחרדים. משמעות הדבר היא שפערי ההכנסות אינם נובעים רק מההבדלים הגיאוגרפיים, או מהבדלים בין כוח הקנייה של הצרכן החרדי והצרכן שאינו חרדי – אלא גם מאופן ניהול העסק עצמו.

יש לציין שביישובים חרדיים – מודיעין עילית, רכסים, ביתר ואלעד – ההכנסות אכן נמוכות משמעותית בהשוואה לערים המעורבות, כלומר גם הגיאוגרפיה בהחלט תורמת לפערי ההכנסות. ייתכן כי ההסבר טמון בכך שבערים שבהן האוכלוסייה כולה חרדית, רוב בעלי העסקים מתקשים לגוון ולהרחיב את מאגר הלקוחות שלהם מעבר ללקוחות החרדים תושבי העיר. כך, הכנסותיהם של בעלי העסקים בערים אלה תלויים בכוח הקנייה של הציבור החרדי. זאת לעומת בעלי עסקים בערים שאינן רק חרדיות, אשר יכולים לשרת מגוון רחב יותר של לקוחות, בעלי כוח קנייה גדול יותר. כאשר בוחנים את פערי ההכנסות של בעלי עסקים חרדיים לפי יישוב ומגדר (תרשים 19), ניכר כי אצל הגברים הכנסות העסק מושפעות יותר מכוח הקנייה של הציבור ביישוב ואילו אצל הנשים התלות כנראה קטנה יותר – מה שעשוי להעיד על האופי השונה של העסקים בבעלות נשים ועל יכולתן לפנות לקהלי יעד מעבר לאוכלוסיית יישוב המגורים.

תרשים 19: הכנסה של בעלי עסקים חרדים לפי עיר מגורים ומגדר

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: נתונים מנהליים, 2019, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

נתונים אלה עולים בקנה אחד עם תוצאות הרגרסיה הלינארית שביצענו. כאשר בוחנים את השפעת המקדם של עיר מגורים עולה שמגורים בעיר חרדית מקטינים את הכנסות בעל העסק ב-9% עד 34%. ניתוח הרגרסיה מלמד כי השפעתו של יישוב המגורים על הכנסתם של בעלי עסקים חרדים חזקה יותר בקרב הגברים (לוח 1). ניתן

לייחס פער זה להבדלים בבחירת ענפי התעסוקה של הנשים לעומת הגברים. קרי, בעלות העסקים החרדיות פונות יותר לענפים שבהם חשיבותה של הסוגיה הגיאוגרפית היא פחותה. 17% מבעלות העסק החרדיות עוסקות בתחומי שירותים מקצועיים (אשר פחות תלויים במיקום העסק). לעומתן, רק 13% מהגברים החרדים עוסקים בענף השירותים המקצועיים (תרשימים 16 ו-17). לעומת זאת, בענף המסחר והשירותים (שבו מיקום העסק משפיע מאוד על פוטנציאל ההכנסה) שיעור בעלי העסקים החרדים הוא גבוה יותר בקרב הגברים, ועומד על 15% לעומת 11% בלבד בקרב הנשים החרדיות.

לוח 1: תוצאות רגרסיה לינארית – השפעת יישוב המגורים על הכנסותיהם של בעלי עסקים חרדים (ביחס לירושלים)		
חרדיות בעלות עסקים	חרדים בעלי עסקים	משתנה מוסבר: לוג ההכנסה השנתית
0.0222	-0.0626	אשדוד
0.00387	-0.300**	רכסים
0.0103	-0.148***	אלעד
-0.0592	-0.118**	בית שמש
-0.0385	-0.0778	ביתר עילית
-0.115***	-0.232***	מודיעין עילית
0.0479	-0.0567	בני ברק
-0.118***	0.0476*	יישובים שאינם חרדים או מעורבים
p < 0.05** p < 0.01*** * מספר התצפיות: 313532		

סיכום

הניתוח מלמד כי על אף ששיעור בעלי העסקים מתוך סך המועסקים החרדים דומה לשיעורם של בעלי העסקים היהודים שאינם חרדים, מצבם של העסקים החרדים (בהכללה) פחות טוב ממצבם של עסקים במגזר הכללי: **בעלי העסקים החרדים מרוויחים פחות, מעסיקים פחות עובדים, ועסקיהם צומחים פחות.**

בהיבט המגדרי נמצא כי כמחצית מבעלי העסקים החרדים הן נשים, זאת לעומת שאר המגזרים שבהם שיעור הנשים בקרב בעלי העסקים הוא נמוך יותר. אך למרות זאת, שיעור בעלי העסקים הגברים גבוה יותר מאשר חלקם של הגברים בקרב כלל המועסקים החרדים. בנוסף, בעלי עסקים חרדים נכנסים למגזר העסקי בממוצע כעשור מוקדם יותר מיהודים שאינם חרדים. ממצאים אלו עשויים לנבוע ממיעוט חסמי כניסה למגזר העסקי עבור החרדים, המאפשר גם לחרדים ללא תואר אקדמי לפתוח עסק בקלות יחסית וללא השקעה רבה ברכישת השכלה פורמלית. זאת לעומת עצמאי ובעל עסק שאינו חרדי, שלרוב ישתלב במגזר העסקי לאחר רכישת תואר או לאחר שיעבוד כשכיר במשך מספר שנים לפני שיבחר להקים עסק עצמאי.

הצלחתם וצמיחתם של העסקים נבחנה בשלושה פרמטרים: הכנסה, מספר העובדים בעסק וגובה שכרם. מן הניתוח עולה כי בקרב בעלי עסקים אשר העסק מהווה את הכנסתם העיקרית קיימים פערי הכנסה משמעותיים בין יהודים לא חרדים ובין חרדים. גם הצמיחה של העסקים החרדים נמוכה יותר: ברוב הערים החרדיות מספר העסקים המעסיקים חמישה עובדים ומעלה נמוך ביחס לערים הלא חרדיות. בנוסף לכך, גם שכרם השנתי של השכירים בעסקים חרדיים שווה כמחצית משכרם של השכירים בעסקים לא חרדיים, ונראה כי גם עסקים חרדיים המעסיקים עובדים נוספים מעסיקים אותם בחלקיות משרה בשכר מינימום. עובדה זו עשויה להעיד על היכולות הכלכליות המוגבלות של עסקים בבעלות חרדית ועל יכולתם המוגבלת לצמוח בעתיד.

מניתוח הגורמים לפערים אלו, נראה כי בקרב הנשים ההסבר משמעותי לפער נעוץ בהבדלים בהתפלגות הענפית. שיעור גבוה של בעלות עסקים חרדיות עוסקות בענפים המתאפיינים בהכנסה גבוהה במגזר הכללי: שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים וכן שירותי בריאות, רווחה וסעד. ועם זאת, במגזר החרדי ההכנסה של בעלות העסקים נמוכה משמעותית מהכנסתן של בעלות עסקים במגזר הכללי. אולם, חשוב לציין כי פערי ההכנסה מתפרסים על פני כלל הענפים (בייחוד אצל הגברים) – מה שעשוי להעיד על מאפיינים של בעלי העסקים החרדים המשפיעים על רמת ההכנסה בכל ענף.

אצל הגברים אפשר לראות שיעור גבוה יותר של בעלי עסקים חרדים בתחומים בעלי הכנסה נמוכה יותר – בינוי, מסחר ואומנות, בידור ופנאי. אולם נראה כי ככלל, ההתפלגות הענפית של בעלי העסקים החרדים דומה למדי לזו של בעלי עסקים שאינם חרדים.

בבחינת השפעתו של מיקום העסק על הכנסותיו, ניכר כי ההכנסות נמוכות יותר בערים החרדיות והמעורבות – בהשוואה לערים שאינן חרדיות. ניתן להסביר חלק מפער זה בכוח הקנייה החלש יותר של החברה החרדית. אולם זהו כנראה רק הסבר חלקי לפערי ההכנסות בין המגזרים. נראה כי גם בערים מעורבות, קיים פער לטובת בעלי עסקים שאינם חרדים, דבר המצביע כנראה על פערים בין חרדים ליהודים שאינם חרדים – גם בטיב ובסוג העסק ובאיכות ניהולו.

נראה כי קיימים גם מאפיינים חברתיים ותרבותיים, אשר משפיעים על מידת הצלחתם של בעלי העסקים החרדים. בפרק הבא ננתח מאפיינים אלה וננסה להצביע על הגורמים המרכזיים הפוגעים או מגבילים את יכולתם של עסקים חרדיים לצמוח ולשגשג.

פרק שלישי: אתגרים וחסמים

הפרק הקודם סקר את מצבם של בעלי העסקים החרדים. ראינו כי בעלי העסקים החרדים מרוויחים פחות ומעסיקים פחות עובדים – בהשוואה לבעלי עסקים שאינם חרדים. מטרת פרק זה היא לזהות את הגורמים לפערים אלה, ולאפיין את האתגרים והחסמים העומדים בפני בעלי העסקים החרדים.

נפתח בניתוח ההון האנושי של בעלי העסקים החרדים. נראה כי קיימים פערים וחסכים בסל הידע, בכישורים ובמיומנויות הנדרשים לניהול מוצלח של העסק. על אף, ואולי בגלל החסכים בידע, בכישורים ובמיומנויות – נראה שבעלי העסקים החרדים אינם נעזרים מספיק בזרועות הסיוע המוצעות להם, ובהמשך נציע מספר הסברים לכך. מסקנות פרק זה חיוניות לגיבוש המלצות רוחביות, אשר יאפשרו לסייע לבעלי העסקים החרדים באופן מיטבי.

ממצאי פרק זה מתבססים על ניתוח נתונים מנהליים (אודות הכנסות ומאפייני תעסוקה של בעלי עסקים חרדים), על הסקר הייעודי שנערך במאי 2021 ועל מסקנות מהשולחנות העגולים שנערכו בפברואר 2021 עם שחקנים מובילים בתחום. במפגשים אלו נכחו יועצים עסקיים בחברה החרדית, נציגים מבין קובעי המדיניות הממשלתית בנושא עסקים קטנים ובינוניים, מנהלי עמותות וארגונים מהמגזר השלישי הפועלים בתחום זה, נציגים מהחברה החרדית, יועצים עסקיים ואנשי אשראי ופיננסים. מטרת השולחנות העגולים הייתה לשמוע על העבודה עם החברה החרדית, על ההבדלים בין המגזר הכללי למגזר החרדי (במידה שקיימים כאלה) ועל האתגרים המשמעותיים של בעלי עסקים חרדים ושל עמותות שמטרתן לסייע להם.

הון אנושי וחברתי

להון אנושי וחברתי של בעל העסק יש השפעה גדולה על מידת הצלחתם ושרידותם של עסקים קטנים ובינוניים.²¹ לצד השכלה פורמלית כדוגמת תעודת בגרות או השכלה גבוהה, ההון האנושי הנדרש לניהול עסק מורכב מסל של ידע, כישורים ומיומנויות הנרכשות לאורך השנים במסגרות פורמליות ובלתי פורמליות. כך, רמה בלתי מספקת של כישורים ומיומנויות, כגון אוריינות עסקית ואוריינות דיגיטלית, עשויה להשפיע על כלל שלבי ניהול העסק, החל מבחירת העסק הנכון, דרך הניהול השוטף שלו, וכלה בהצמחת העסק מעבר לעסק זעיר או קטן.

על אף שלא נדרש תואר אקדמי בניהול עסק, הידע הנרכש במהלך לימודים אקדמיים עשויות לספק אינדיקציה לסוג ורמת הכישורים והמיומנויות הנחוצים לניהול עסק מצליח.²² מניתוח אקונומטרי של הכנסות העסקים, עולה

²¹ Unger, Rauch, Frese, & Rosenbusch, 2011, p. 353

²² Anton, Muzakan, Muhammad, Syamsudin, & Sidiq, 2015, p. 64

שבעלי עסקים עם תואר אקדמי בחברה הכללית ובחברה החרדית מרוויחים הרבה יותר מאשר בעלי עסקים ללא תואר. בעלי עסקים גברים בעלי תואר אקדמי בחברה הכללית מרוויחים 32.7% יותר מאשר בעלי עסקים גברים ללא תואר. לאחר בקרה על ענפי התעסוקה, הפער קטן ב-6.6 נקודות האחוז. בדומה בעלי עסקים חרדים, בעלי תואר מרוויחים 37.3% יותר מאשר בעלי עסקים ללא תואר. אולם, בשונה מהחברה הכללית, גם לאחר בקרה על ענפי התעסוקה הפער נותר כמעט זהה (לוח 2). הפער בין המודל ללא בקרה על ענפי תעסוקה ובין מודל עם בקרה זו, מגלם את השפעת תחום העיסוק (המושפע מרכישת התואר) על ההכנסה של העסק. כצפוי, חלק מההשפעה של לימודים אקדמיים היא גם התמקצעות בענף רווחי יותר כגון שירותים מקצועיים ושירותים פיננסיים. אולם כאשר מתמקדים בבעלי עסקים חרדים בלבד, (נשים וגברים כאחד), נראה שההשפעה האמורה (בעת בקרה על ענפי תעסוקה) היא קטנה וזניחה. שאר ההשפעה עשויה לגלם את השפעת הכישורים הרלוונטיים לניהול עסק הנרכשים במהלך התואר (ללא השפעת הענף) וכן את פערי היכולות (הבלתי נצפים) המשפיעים על הסיכוי להשלים תואר.

גם בקרב הנשים עולה כי בעלות עסקים עם תואר אקדמי מרוויחות יותר מאשר בעלות עסקים ללא תואר: הנשים מהחברה הכללית עם תואר מרוויחות 25.4% יותר מאשר אלה ללא תואר פער אשר מצטמצם ל-19.8% לאחר בקרה על ענפי התעסוקה. לעומת זאת, הנשים החרדיות עם תואר מרוויחות 23.1% יותר מאשר אלה ללא תואר – פער אשר כמעט ואינו מצטמצם לאחר בקרה על ענפי התעסוקה.

ממצאים אלו מדגישים בעיקר את הצורך בידע, במיומנויות ובכישורים מורכבים בניהול העסק, אותם ניתן לרכוש בין השאר במסגרת לימודים אקדמיים. יחד עם זאת, עבור גברים חרדים, עצם השגת התואר (למרות נקודת הפתיחה המתגרת) מעידה על יכולות גבוהות של הפרט – ויכולות אלה ודאי תורמות אף הן להצלחה בניהול עסק. אך גם בהינתן האמור לעיל מתחדדת חשיבותן של יכולות ניהול עסק ואוריינות עסקית כלכלית (בין אם הן מולדות או נרכשות, או שילוב של השתיים) להצלחתם של עסקים בכלל ועסקים בבעלות חרדית בפרט. לכן אפשר לראות, כי בקרב בעלי העסקים החרדים, גברים ונשים כאחד, התשואה מרכישת תואר אקדמי מגלמת בתוכה אוריינות עסקית כלכלית וכישורים אחרים הדרושים לניהול עסק.

חשוב לציין כי לרכישת אוריינות וכישורים ממוקדים לניהול עסקי יש השפעה רבה מאוד על הצלחת העסק, גם במסגרות שאינן אקדמיות, לדוגמא, מרכזי פיתוח לעסקים קטנים ובינוניים.²³ מתוך כך, בעלי עסקים אינם צריכים

Roth & Morris, 2020, p. 325²³

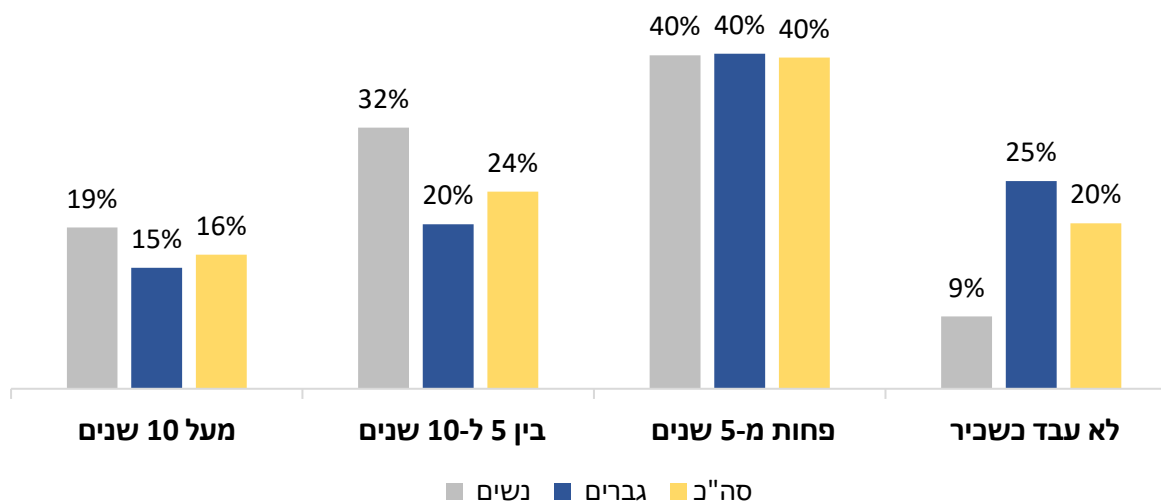
בהכרח לרכוש השכלה גבוהה על מנת להצליח בעסק, אך יש לסייע להם ברכישת הידע, הכלים והמיומנויות הנדרשות לבעל העסק בדרכים חלופיות וממוקדות. דרכים אלו עשויות להיות אפקטיביות יותר עבור בעלי העסקים הקיימים, מכיוון שהן דורשות פחות זמן והשקעה וממוקדות בעסק הקיים.

לוח 2: השפעתו של תואר אקדמי על הכנסות העסק (ביחס לבעלי תעודת בגרות בלבד) עם ללא בקרה על ענפי תעסוקה לפי מגזר ומגדר, 2019				
חרדים עם בקרה על ענפי תעסוקה	חרדים ללא בקרה על ענפי תעסוקה	כלל האוכלוסייה עם בקרה על ענפי תעסוקה	כלל האוכלוסייה ללא בקרה על ענפי תעסוקה	
0.357***	0.373***	0.241***	0.327***	גברים
0.205***	0.231***	0.198***	0.254***	נשים
p < 0.05** p < 0.01*** מספר תצפיות: 275,111				
מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות לנתונים מנהליים (רשות המיסים, מרשם האוכלוסין, מרשם השכלה ומשרד החינוך). לתוצאות הרגרסיות המלאות ראו לוחות נא' ו-נב' בנספחים				

ניסיון בשוק התעסוקה

ההון האנושי אינו נמדד רק ברמת ההשכלה אלא גם בניסיון התעסוקתי של בעל העסק. בהקשר זה, בולטת רמת הניסיון התעסוקתי הנמוך של בעלי העסקים החרדים (תרשים 20): 25% מן הגברים החרדים בעלי העסקים לא עבדו כשכירים לפני שהקימו את העסק שלהם, זאת לעומת 9% מבעלות העסקים החרדיות. יתר על כן, 40% מבעלי העסקים החרדים עבדו כשכירים במשך פחות מ-5 שנים לפני שיצאו לדרך עצמאית והקימו עסק. סה"כ 65% מהגברים החרדים ו-49% מהנשים החרדיות לא עבדו בכלל או שעבדו פחות מ-5 שנים כשכירים לפני שהקימו עסק משל עצמם (תרשים 20). ממצא זה עשוי להסביר חלק מפערי ההכנסות בין בעלי העסקים היהודים הלא חרדים ובין בעלי העסקים החרדים. רוב בעלי העסקים החרדים לא צברו ניסיון מעשי בשוק העבודה לפני שבחרו להקים עסק עצמאי, ולכן (בין היתר) סובלים מרמה נמוכה של מיומנויות וכישורי עבודה וניהול, אשר נרכשים לאורך הזמן במהלך העבודה, כגון: ניהול זמן ומשימות, תעדוף משימות, תקשורת עם לקוחות, תמחור וכדומה.

תרשים 20: התפלגות בעלי עסקים והעצמאים החרדים לפי מגדר וותק תעסוקתי כשכירים

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות 2021, | סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 (N=416)

אוריינות כלכלית ועסקית

לאוריינות כלכלית עשויה להיות השפעה על מידת ההצלחה הכלכלית של הפרט, ושל בעלי עסקים בפרט.²⁴ נהוג להגדיר אוריינות כלכלית כרמת ההבנה של הפרט במושגי מפתח בכלכלה ובמידת היכולת והביטחון שלו לנהל את נכסיו בעזרת בחירות מושכלות הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך, תוך התייחסות לשינויים כלכליים אישיים וגלובליים.²⁵

בהיבט של הקמה וניהול עסק, לאוריינות כלכלית-עסקית יש השפעה גדולה על הצלחתו. במחקר שנערך באינדונזיה, למשל, בדקו מהי האוריינות הכלכלית הנדרשת עבור עסקים קטנים ובינוניים. בעזרת שאלון דיווח עצמי נבדקו מספר מדדים, הכוללים מיומנויות וכישורים רבים וכן יכולות גבוהות של ניתוח ויישום: ניהול עצמי ועסקי, הבחנה בשינויים בביקושים, ניתוח שינויים רגולטוריים ופעולה על פיהם, ניתוח עלויות ותועלות של פעולות כלכליות, ניתוח השפעת אינפלציה וניתוח השוק. מחקר זה מצא כי לצד החשיבות של הון פיזי ושל יכולת שיווק, לאוריינות כלכלית יש השפעה רבה על מידת הצלחתו של עסק קטן.²⁶

²⁴ Lusardi & Mitchell, 2013, p. 2

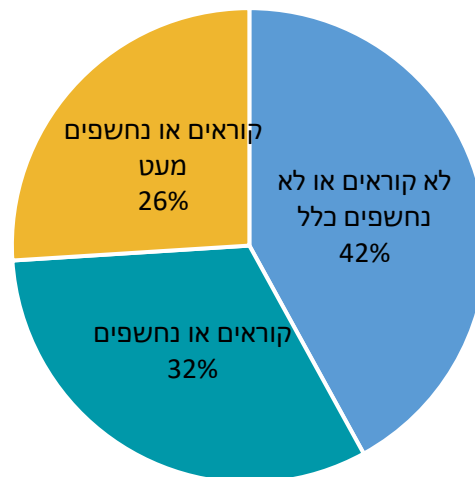
²⁵ Dahmen & Rodriguez, 2014, p. 1

²⁶ Nurjanah, Suparno, Kardoyo, & Disman, 2020, p. 9

כיום בחברה החרדית, בעיקר בקרב הגברים, כמעט ולא קיים חינוך כלכלי פורמלי. לכן האוריינות הכלכלית והעסקית יכולה להירכש בעיקר במדיות עקיפות, כגון חינוך של ההורים, עיתונות ותקשורת או לימוד עצמי. אפשר לראות במדיה הכלכלית, בעיקר בעיתונות, כלי לרכישת אוריינות כלכלית-עסקית – דרך ההיכרות עם מושגי יסוד, הקניית הבנה שוטפת במצב השוק ועוד. מכאן, רמת חשיפה לעיתונות כלכלית יכולה להוות מדד לאבחון האוריינות הכלכלית-עסקית מחד, ומאיך היא יכולה גם להוות אמצעי להגברת האוריינות הכלכלית בחברה החרדית.

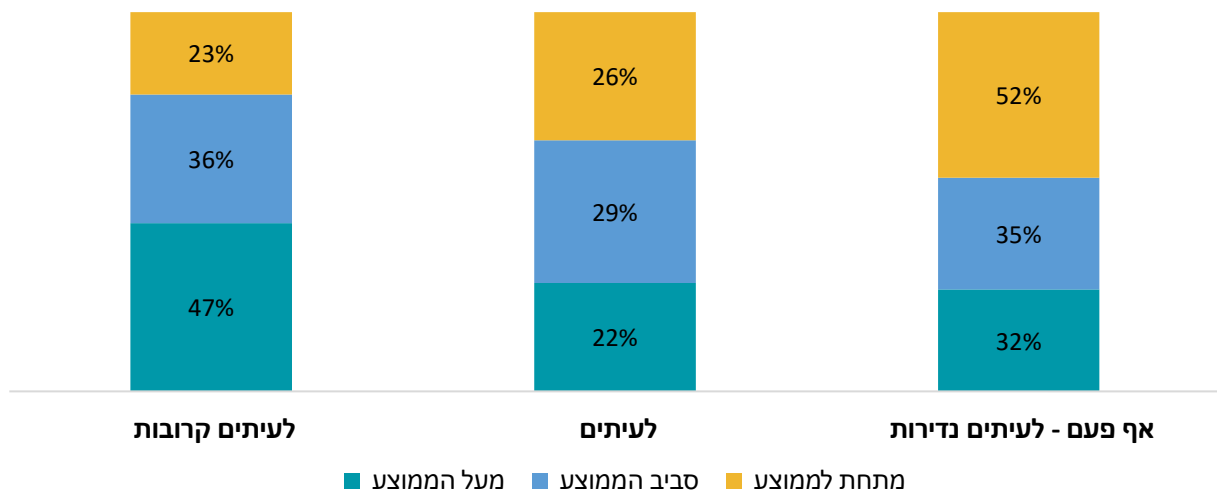
68% מבעלי העסקים החרדים דיווחו כי הם נחשפים מעט או שאינם נחשפים כלל לפרסומים כלכליים וביניהם עיתונות כלכלית (תרשים 21). מכיוון שמדובר בדיווח עצמי ולא ניתן לאמוד כיצד כל אחד מגדיר עיתונות כלכלית, ניתן לשער כי שיעור הקוראים או הנחשפים לעיתונות כלכלית איכותית הוא נמוך אף יותר. מניתוח תוצאות הסקר שביצענו עולה כי לחשיפה לעיתונות כלכלית יש השפעה גדולה על הכנסות העסק. נמצא כי לחשיפה מועטה לפרסומים כלכליים יש השפעה שלילית של 13% על הכנסתם של בעלי עסקים חרדיים בהשוואה לבעלי עסקים חרדיים שכן נחשפים לפרסומים כאלו (תרשים 22).

תרשים 21: שיעור הקוראים או הנחשפים לפרסומים כלכליים מקרב בעלי העסקים החרדים

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 (N=337)

תרשים 22: התפלגות ההכנסה של בעלי עסקים חרדים לפי תדירות קריאה או חשיפה לפרסומים כלכליים

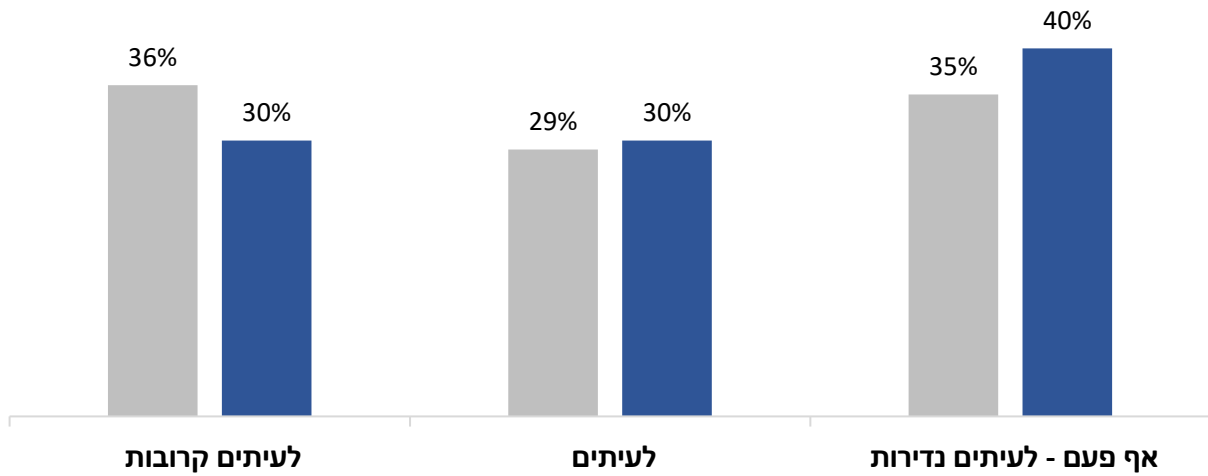
מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 (N=330)

בשולחנות העגולים עלו קולות רבים שהדהדו את היעדר האוריינות הכלכלית-עסקית בקרב בעלי עסקים חרדים. כאמור, חסך זה יכול להוות חסם משמעותי בהקמה ובניהול שוטף של העסק. ובנוסף, היעדר אוריינות כלכלית-עסקית עשוי להביא לקריסת עסקים שנוהלו בצורה שגויה, שבעקבותיה מתמודדות משפחות חרדיות רבות עם חובות וקשיים כלכליים.

ביטוי נוסף לאוריינות כלכלית ועסקית בניהול עסק הוא רמת המעקב אחר המצב הפיננסי של העסק. 64% מהגברים החרדים בעלי העסקים ו-70% אחוז מהנשים החרדיות שבבעלותן עסק העידו כי במהלך ניהול העסק הם אינם קוראים כלל את הדוחות הפיננסיים שלהם, או קוראים אותם לעיתים רחוקות בלבד (תרשים 23). שלא במפתיע, נמצא קשר חזק בין המצב הכלכלי של העסק ובין רמת המעקב של בעל העסק אחר ההכנסות והוצאות של העסק. כלומר, בעלי עסקים שלא ניהלו מעקב מסודר על מצבם הפיננסי היו בעלי נטייה מוגברת לקשיים כלכליים.²⁷

²⁷ Dahmen & Rodriguez, 2014, p. 8

תרשים 23: תדירות קריאת חשבונות או דו"חות כספיים בקרב בעלי עסקים חרדים, לפי מגדר

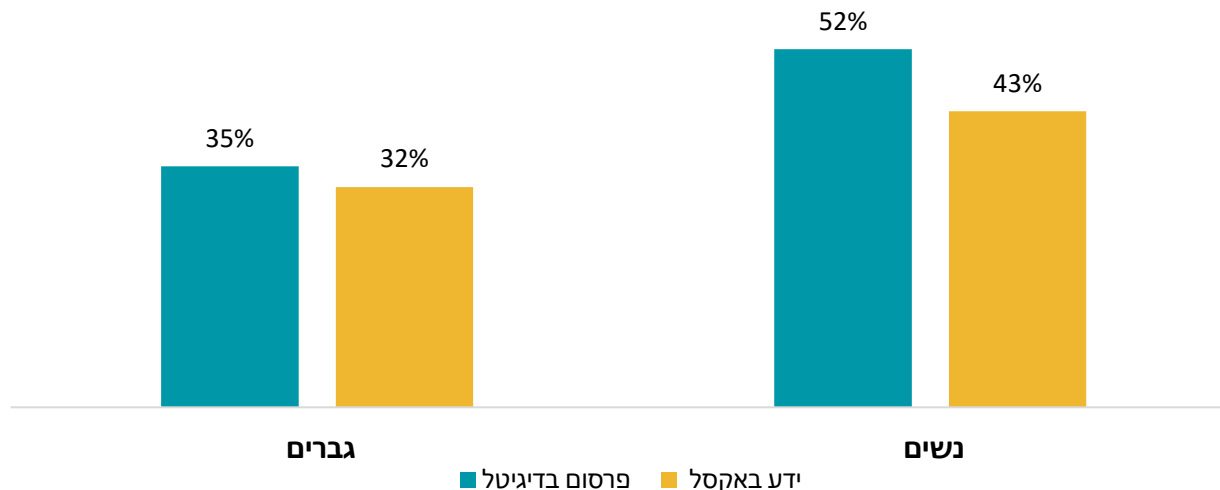

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 (N=330)

בשנים האחרונות גדלה החשיבות של האוריינות הדיגיטלית של בעל העסק בפרט ושל העובדים בכלל. אוריינות דיגיטלית זו מתורגמת לאוריינות טכנולוגית, ליכולת להשתמש ולשמור בענן, לשימוש בכלים אנליטיים ועוד. למשל, במחקר שנערך לאחרונה באינדונזיה, נמצא כי לדיגיטציה של עסקים יש השפעה על הצלחת העסק וכן על שרידותו.²⁸ בשל מגבלות הסקר שביצענו, התמקדנו במחקרנו בשתי מיומנויות שיכולות לשקף את רמת האוריינות הדיגיטלית המינימלית של בעל העסק, וכתוצאה מכך את רמת הדיגיטציה של העסק: רמת השליטה בתוכנת אקסל, ושיווק באמצעים דיגיטליים. עולה כי פחות מ-50% מבעלי העסקים החרדים (גברים ונשים) מפרסמים באמצעים דיגיטליים, וכ-45% מבעלי העסקים החרדים דיווחו כי הם בעלי ידע בתוכנת אקסל (תרשים 24). יש לציין כי הסקר מתבסס על דיווח עצמי (ומענה סלקטיבי) ולכן אפשר לשער כי השיעור בפועל נמוך אף יותר, וכי גם בקרב אלה שדיווחו על ידע בתוכנת אקסל – סביר שרמת הידע נמוכה עוד יותר.

²⁸ Suparno, Disman, Ahman, & Suwatno, 2020, p. 278

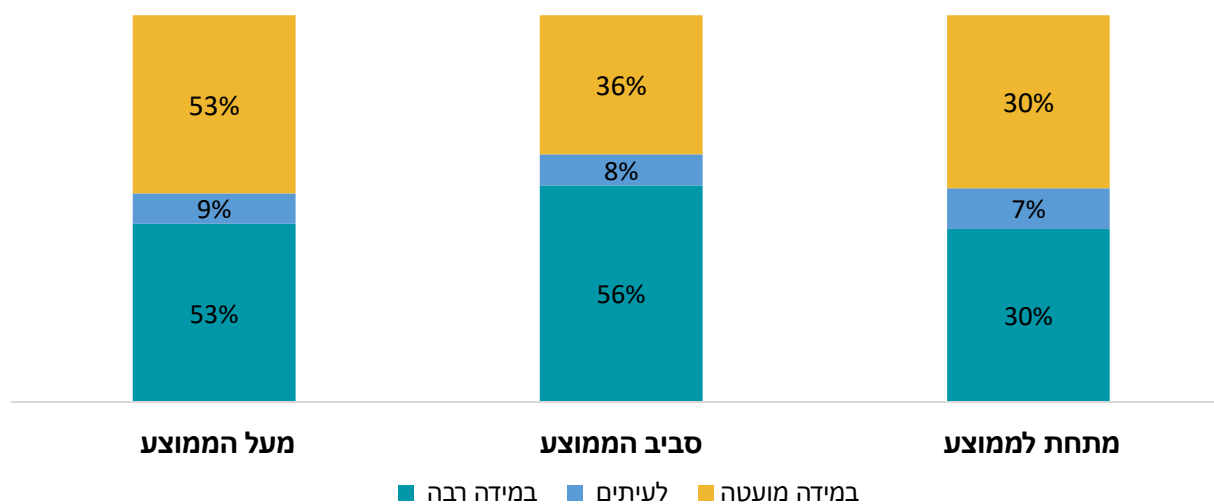
תרשים 24: אוריינות דיגיטלית בקרב בעלי עסקים חרדים

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 (N=330)

ממצא זה הוא קריטי לאור הקשר בין רמת האוריינות הדיגיטלית בכלל וידע באקסל בפרט לרמת ההכנסה שעלה בניתוח ממצאי הסקר. מבין אלו שמרוויחים מעל הממוצע, 52% הם בעלי ידע באקסל, לעומת 36% בקרב אלו המרוויחים סביב הממוצע ו-30% בקרב אלו שמרוויחים מתחת לממוצע (תרשים 25).

תרשים 25: התפלגות ההכנסה לפי רמת הידע בשימוש באקסל

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 (N=330)

האוריינות הדיגיטלית חשובה להצלחתם של עסקים כיום, יותר מאי פעם. כאמור בפרק המבוא, עידן הדיגיטציה יכול להוות מקפצה או מכשול עבור עסקים קטנים ובינוניים. בפן החיובי, הנגישות לדיגיטציה פותחת אפיקים חדשים עבור חברות קטנות, אשר יכולות לאמץ טכנולוגיות חדשות בקלות יחסית וליישמן על מנת לייעל את העבודה ולפנות לקהלים רחבים. כך, עסקים קטנים ובינוניים יכולים לצמצם הוצאות ולהרחיב את תפוצת המוצר שלהם, יחסית בקלות ובזול. בנוסף, בעולם העסקי המודרני יש ערך מוסף לחברות שיכולות להתאים במהירות ובגמישות את המוצר שלהן לקהל היעד ולהתפתח עם השוק. דווקא עסקים קטנים ובינוניים הם בעלי מסוגלות להתאמה מהירה ויעילה, ויש להן גמישות גבוהה יותר מאשר לעסקים גדולים.

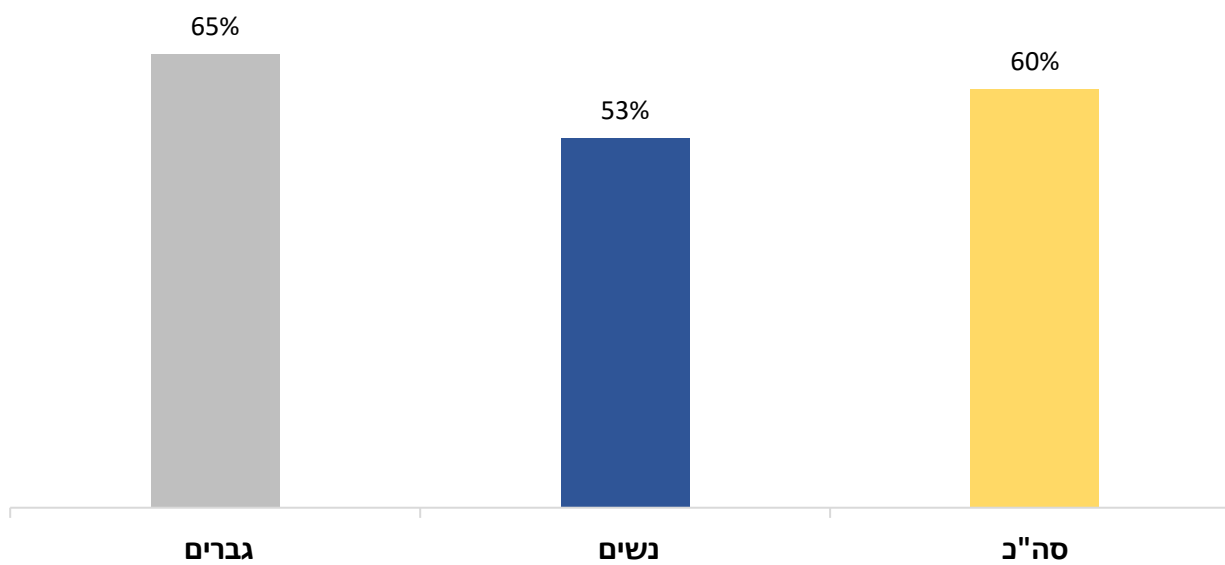
מאידך, פעמים רבות עסקים קטנים ובינוניים מתקשים ליישם את הדיגיטציה ולהטמיע אותה בעסק. זאת, מכיוון שהפנמת טכנולוגיות חדשות דורשת השקעה בהכשרה ובמיומנויות של עובדים, וכן שינויים בתמהיל החברה – מהלכים שהם קשים יותר עבור עסקים קטנים ובינוניים. בנוסף, עסקים קטנים מתחרים פעמים רבות אל מול ענקיות בין-לאומיות, וזקוקים לידע ולכישורים שיעזרו להם להוות אלטרנטיבה ראויה.

ממצאי פרק זה מלמדים כי קיימים חסכים משמעותיים בהון האנושי של בעלי עסקים חרדים, אשר משפיעים על ההתנהלות העסקית הכוללת ועל הצלחת העסק והצמחתו. לכן, יש לייצר ערוצים ומסגרות נוספות (פורמליות ובלתי פורמליות) להקניית הכלים והמיומנויות הנדרשות לניהול עסק, באופן ממוקד ומרוכז, כדי לשפר את יכולות הניהול של בעלי עסקים חרדים, ולאפשר להם להצמיח את עסקיהם ולהגדיל את הכנסותיהם ואת מספר עובדיהם.

חוסר מודעות למורכבות בניהול עסק ולצורך ברכישת כלים ומיומנויות

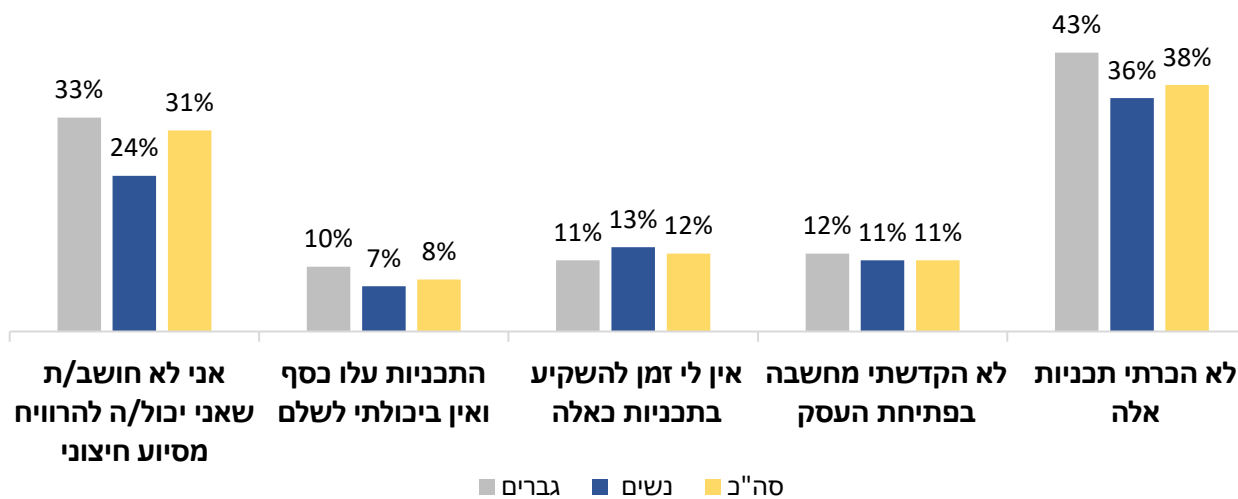
בישראל קיימים מספר ארגונים ועמותות שנועדו לסייע ולייעץ לבעלי העסקים החרדים. בשולחנות העגולים שקיימנו השתתפו חלק ממנהלי התוכניות המופעלות על ידי ארגונים אלו. הם ציינו שעל אף שקיימים אמצעי סיוע רבים ואיכותיים ובעלויות נמוכות, קיים חוסר מודעות לצורך בהם בקרב בעלי העסקים החרדים: ההשתתפות לרוב נמוכה, וקשה לרתום את בעלי העסקים החרדים לתוכניות המגוונות שקיימות. 60% מהנשאלים בסקר הייעודי שערכנו לא נעזרו באף ארגון או עמותה במהלך ניהול העסק שלהם (תרשים 26). הסיבות בקרב הנסקרים שהשיבו כי לא נעזרו באף ארגון או עמותה, מדגישות את חוסר המודעות לצורך בעזרה בתחילת הדרך בהקמת עסק, למורכבות שבניהול עסק; וכן את חוסר ההיכרות עם אפשרויות הסיוע הקיימות (תרשים 27).

תרשים 26: שיעור בעלי העסקים שלא נעזרו בארגון או עמותה במהלך ניהול העסק

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 (N=415)

תרשים 27: סיבות לאי העזרות בתכניות סיוע

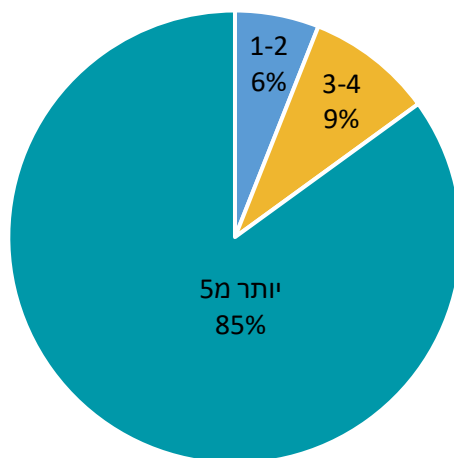

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 (N=249).

על מנת להבין את הגורמים להשתתפות המועטה בתוכניות ובפנייה לסיוע יש להתייחס הן לצד של ארגוני הסיוע והן לצד של בעלי העסקים החרדים. מצד ארגוני הסיוע, נראה כי הם מתמקדים בעיקר בתפוקות ולא בתשואות. כלומר יעדיהם מבוססים על מספר משתתפים בתוכניות ולא על היקף השפעתן ומידת יעילותן. יתר על כן, הפעילויות של כלל השחקנים המשמעותיים עוסקות בעיקר בהקניית כלים למי שפונה אליהם ולרוב מדובר בכלים נקודתיים ולא בתהליך ארוך ומותאם לבעל העסק. כלומר, רוב הפעילות של תוכניות הסיוע היא תגובתית ופונה בצורה לא מיטבית לקהל היעד הפוטנציאלי. התוכניות אינן אקטיביות ואינן מנסות לשנות את המציאות ואת היקף הביקוש להשתתפות בהן.

מן הסקר שביצענו עולה, כי בקרב בעלי העסקים החרדים קיים חוסר מודעות לצורך ברכישת כלים ומיומנויות הנדרשים לניהול עסק והצמחתו, חוסר המודעות הזה, הינו סיבה מרכזית לאי פנייתם לתוכניות סיוע (תרשים 28). בנוסף, כ-40% מהם העידו שלא הכירו כלל תוכניות אלה. חוסר הכרת תוכניות הסיוע מהווה גם סממן לחוסר המודעות לצורך בעזרה בהקמת העסק, שכן ניתן לצפות ממי שמקים עסק לבדוק טרם ההקמה כיצד הוא יכול להיעזר בגורמים חיצוניים להקמת העסק ולפיתוחו.

תרשים 28: התפלגות בעלי העסקים החרדים לפי מספר בעלי העסקים שמכירים אישית

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות 2021 | נתונים: סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021, (N=343)

ייתכן שחסמים אלה נובעים מהון חברתי מוגבל ומאופי החברה החרדית כחברה צנועה המסתפקת במועט. הון חברתי הוא למעשה היכולות של פרט בחברה לתרגם את הקשרים החברתיים שלו לערך כלכלי.²⁹ נהוג לבחון הון חברתי בשלושה ממדים: קשר הדוק בין חברי הרשת, רמות אמון בתוך החברה והמשאבים של אותה חברה. כך, החברה החרדית אומנם מתאפיינת בקשרים הדוקים ובעזרה הדדית ברמה גבוהה, אך בהיבטים של ניהול עסק והצמחתו כמעט ולא קיימים בה מודלים של שיתוף ידע והיכרות מעמיקה. זאת, לעומת המקבילה היהודית שאינה חרדית, שבה קיימת היכרות עם עצמאים ובעלי עסקים מצליחים וניתן להתייעץ איתם. הקשר בין היכולת להיעזר בנטוורקינג ובין מידת הצלחתו ושרידות של העסק ושרידותו כבר נחקר רבות. נמצא כי ליכולת זו קיימת השפעה רבה על הצלחת העסק, במיוחד בשנותיו הראשונות.³⁰ בנוסף, נמצא כי בעלי עסקים עם קשרים ורשת חברתית חזקה יותר יכולים לגייס עובדים נוספים בקלות רבה יותר.³¹

גורם נוסף המשפיע על רמת ההון החברתי ומגביל את היכולת להתייעץ, ואת פיתוח האוריינות העסקית בחברה החרדית, הם ערכי הצניעות וההסתפקות במועט שנמצאים בתשתיתה של חברה זו. כתוצאה מכך, קיים מעט מאוד שיח כלכלי בחברה החרדית. במחקרם של מוניקנדם-גבעון, שוורץ וגדרון נטען כי על אף הקשרים החזקים בין חברות הקהילה החרדית, בעלות עסק חרדיות אינן נעזרות בקשרים הללו על מנת למנף את העסק שלהן ורמת הנטוורקינג בתוך הקהילה נמוכה מאוד.³² הם הסבירו תופעה זו באופייה של החברה החרדית שבה השיח הכלכלי מצומצם. ממצאי הסקר מראים כי טענה זו תקפה גם לגבי הגברים: נראה שאף על פי שהרוב המוחלט של בעלי העסקים החרדים מכירים אישית יותר מחמישה בעלי עסקים או עצמאים (תרשים 28) הרי ש-41% מתוכם לא התייעצו עם אף אחד מהם במהלך הקמת העסק או ניהולו (תרשים 29).

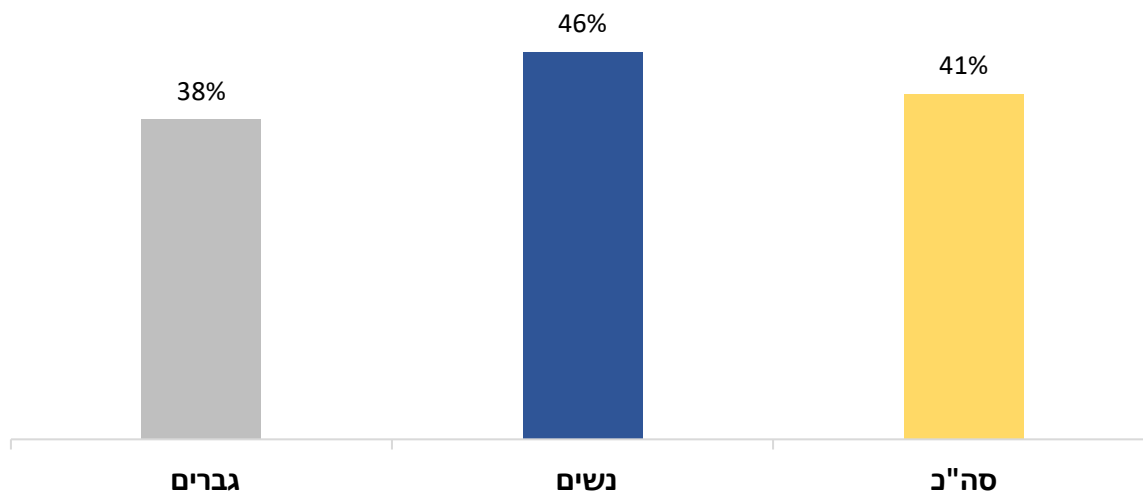
Linder, Lechner, & Pelzel, 2019, pp. 4-5²⁹

Haase & Franco, 2016, p. 681³⁰

Sullivan & Marvel, 2011, p. 199³¹

Monnickendam- Givon, Schwartz & Gidron, 2016, P. 16³²

תרשים 29: שיעור בעלי העסקים שלא התייעצו עם בעל עסק אחר במהלך ההקמה וניהול העסק שלהם, לפי מגדר

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות (N=383)

מוטיבציה נמוכה לצמיחה

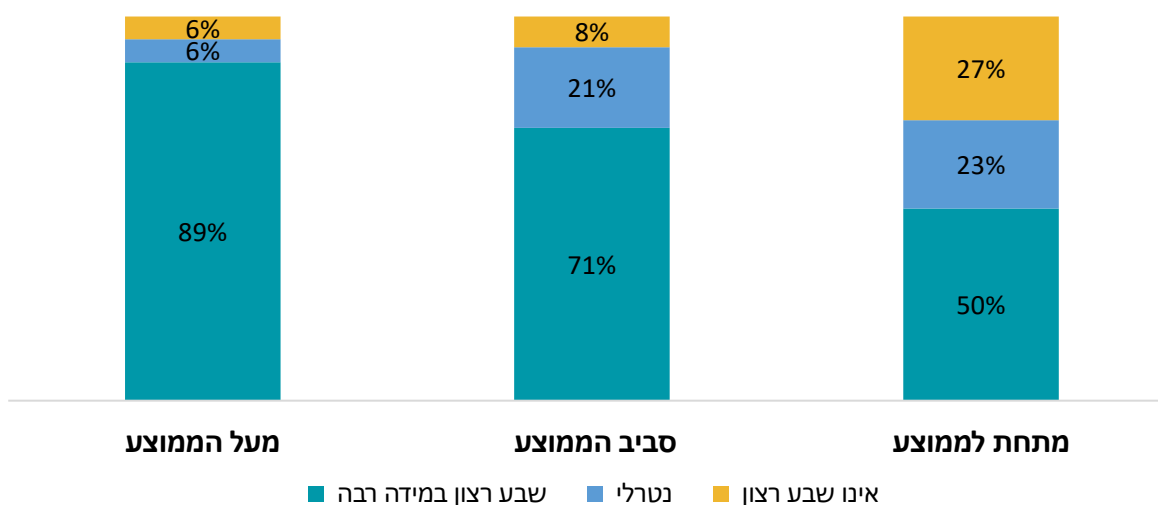
הנכונות להסתפק במועט אינה משפיעה רק על הנטוורקינג של עסקים חרדים אלא גם על השאיפות של בעל העסק החרדי והמוטיבציה שלו להתקדם ולהצמיח את העסק. על אף שניכר כי רמת שביעות הרצון מהעסק עולה ככל שההכנסה גבוהה יותר, גם בקרב בעלי עסק חרדים שהכנסתם נמוכה מהמוצע שביעות הרצון גבוהה יחסית – 50% מהם הביעו שביעות רצון מהעסק (תרשים 30).

הסבר אפשרי לממצא זה עשוי להיות נעוץ בערך ההסתפקות במועט בחברה החרדית וכן ברתיעה מהיבטים בירוקרטיים ומהתנהלות מול הרשויות. כלומר, ייתכן כי ציפיות השכר הנמוכות יותר של בעלי העסקים החרדים מושפעות מהשיח הכלכלי המצומצם; מכך שלא קיימים מודלים עסקיים לחיקוי בחברה החרדית; ומהיעדרה של עיתונות כלכלית חרדית. אך לא פחות מכך, רמת שביעות הרצון מהעסק מושפעת גם מהמטרה שלשמה נפתח העסק מלכתחילה: בעל העסק החרדי אינו מעוניין להרוויח יותר ולהצמיח את העסק שלו מעבר לצרכיו של משק הבית החרדי. בנוסף, הצמיחה העסקית תלויה גם בהגברת העבודה מול הרשויות, וייתכן כי גם אספקטים בירוקרטיים אלה מהווים חסם בשלבים שונים של צמיחת העסק, כמו המעבר ממעמד של עוסק פטור לעוסק מורשה, העסקת עובדים נוספים וכדומה.

יתר על כן, בשל האוריינות הכלכלית-העסקית הנמוכה מחד והיעדר דמויות לחיקוי העוסקות בתחום מאידך, רבים בחברה החרדית מצפים שההצלחה תהיה מהירה, ואינם מבינים שנדרשת השקעה רבה בלימוד, בהתמקצעות

ובהכשרה. לכן, כפי שראינו לעיל (תרשים 30), על אף המגוון העשיר של תוכניות הייעוץ והסיוע המוצעות על ידי גופים ממשלתיים ופרטיים, 60% מבעלי העסקים החרדים לא נעזרו באף גורם חיצוני להקמת וניהול העסק, והם אינם חושבים שהם יכולים לקבל מהם תמורה או תועלת המצדיקה השקעה של זמנם. כך נוצר מצב שרוב העסקים החרדים נותרים זעירים או קטנים, מרוויחים מעט ומעסיקים מעט עובדים.

תרשים 30: התפלגות ההכנסות העסקיות לפי רמת שביעות רצון מהעסק

מקור: עיבודי המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2021 | נתונים: סקר ייעודי שנערך על ידי המכון החרדי למחקרי מדיניות (N=330)

לאור האמור לעיל, נראה כי הגברת המודעות לחשיבות של סיוע חיצוני ושל מתן ליווי עסקי משלב הקמת העסק ועד הצמחתו, תסייע להגברת המוטיבציה לצמיחה, ולרצון של בעל העסק לרכוש ידע, כלים ומיומנויות הנחוצים להצלחת העסק. כתוצאה מכך, הגברת המודעות גם תסייע לבעל העסק להתמקצע בניהול העסק. בנוסף, ליווי ארוך טווח יכול לסייע לבעלי עסקים חרדים להתגבר על החסמים הבירוקרטיים העשויים להגביל את הצמיחה וההתפתחות של העסק, ועל החששות מחסמים אלו.

סיכום

פרק זה בחן את החסמים המרכזיים עמם מתמודדים בעלי העסקים החרדים. ראשית, הצגנו את הפערים בהון האנושי בין בעלי עסקים חרדים למקביליהם – יהודים שאינם חרדים. כמדדים לרמת ההון האנושי, בחנו את השפעתם של השכלה אקדמית ושל ניסיון קודם בשוק העבודה על מידת הצלחת העסק. ראינו כי הן בקרב חרדים והן בקרב יהודים לא-חרדים – בעלי עסקים אשר יש להם תואר אקדמי – מרוויחים במידה ניכרת יותר מבעלי עסקים ללא תואר. ראינו כי קיימים פערים ברמת השכלה הפורמלית בין בעלי עסקים חרדים ובין בעלי עסקים

יהודים לא חרדים. אולם חשוב לציין כי גם בקרב בעלי העסקים שאינם חרדים רמת ההשכלה נמוכה יחסית. ממצאים אלו מדגישים בעיקר את הצורך בידע, מיומנויות וכישורים מורכבים בניהול העסק, שאותם ניתן לרכוש בין השאר בלימודים לתואר אקדמי. עם זאת, אפשר לרכוש ידע, כישורים ומיומנויות אלה גם בדרכים נוספות כגון: קורסים ייעודיים, ליווי ארוך טווח ועוד. בנוסף מצאנו כי שיעור גבוה של בעלי עסקים ועצמאים חרדים עבדו כשכירים פחות מ-5 שנים או לא עבדו כלל כשכירים לפני פתיחת העסק – והיעדר הניסיון מתואם עם אוריינות עסקית נמוכה.

עוד עולה כי בחברה החרדית רמת הכישורים וההון האנושי הרלוונטיים לניהול עסק נמוכה ומתבטאת בהיעדרם של כישורים ומיומנויות רכות, באוריינות עסקית ואוריינות דיגיטלית נמוכות, וכן בפערים בכישורי ניהול זמן והתנהלות בסביבה עסקית - הנלמדים לאורך השנים במסגרות בית ספריות ואקדמיות. פערים אלה משפיעים על כל שלבי ניהול העסק – החל מבחירת העסק הנכון, דרך הניהול השוטף וכלה בהצמחת העסק מעבר לעסק זעיר או קטן.

לאור ממצאים אלו מתחדד הצורך במציאת דרכים נוספות להקניית הכלים והמיומנויות הנדרשות לניהול עסק, אשר יכולות לשפר את מצבם של בעלי העסקים החרדים. לפיכך בדקנו אם כיום בעלי עסקים חרדים משלימים את הפערים ונעזרים בעמותות סיוע או ייעוץ כלכלי במהלך הקמה וניהול העסק. מן הסקר שערכנו עולה כי 60% מבעלי העסקים החרדים לא נעזרו בסיוע חיצוני כגון עמותות או ייעוץ עסקי. רוב המשיבים הסבירו את אי פנייתם לעזרה בחוסר מודעות לצורך שלהם בסיוע, או בחוסר היכרות עם האפשרויות השונות שקיימות כיום בשוק. תשובות אלו הן אינדיקציה לכך שבעלי העסקים החרדים אינם בהכרח מבינים או מודעים לסט הכישורים, המיומנויות והידע הנחוצים להקמתו ולניהולו של עסק מצליח.

חוסר המודעות לצורך בסיוע מוסבר, בין היתר, בהיעדר שיח כלכלי-עסקי משמעותי בחברה החרדית (כי הדבר פחות נהוג בה). לכן, על אף קשרים חברתיים חזקים בתוך הקהילה, השיח הכלכלי אינו נמצא במרכז ורק מיעוט מקרב בעלי העסקים החרדים מתייעצים עם בעלי עסקים אחרים שהם מכירים. לעומת זאת, בחברה הכללית שבה קיים שיח כלכלי-עסקי, בעלי עסקים חדשים מרגישים יותר בנוח להתייעץ עם ותיקים שהצליחו ולקבל מהם עזרה. בנוסף, בשל האוריינות הכלכלית-עסקית הנמוכה מחד והיעדר דמויות לחיקוי מהעולם העסקי מאידך, רבים בחברה החרדית מצפים שההצלחה תהיה מהירה ומחפשים קיצורי דרך, ולרוב הם אינם מבינים שנדרשת השקעה רבה בלימוד, בהתמקצעות ובהכשרה.

הסבר נוסף למיעוט הפנייה לזרועות הסיוע יכול להיות נעוץ גם במוטיבציה נמוכה לצמיחה, שבאה לידי ביטוי ברמת שביעות גבוהה מהעסק על אף שההכנסה ממנו נמוכה. גם המוטיבציה הנמוכה לצמיחה עשויה להיות קשורה לרמת ההון החברתי וכן לשיח הכלכלי המצומצם בחברה החרדית. בנוסף, צמיחה עסקית תלויה גם בהגברת עבודה מול הרשויות, וייתכן שבעלי העסקים החרדים נרתעים מממשק זה. רתיעה זו עשויה להשפיע לרעה על הנכונות להעסיק עובדים נוספים, לעבור ממעמד של עוסק פטור לעוסק מורשה ועוד.

דיון ומסקנות

השקעה בעסקים החרדיים תביא תועלת לשלושה קהלי יעד: למשק הישראלי, לקהילה החרדית ולבעל העסק החרדי. עסקים קטנים ובינוניים מהווים מנוע לצמיחה מכלילה בכל קבוצות האוכלוסייה. עסקים מצליחים משפיעים לטובה על כלל האוכלוסייה, יוצרים הזדמנויות תעסוקה, מגדילים הכנסות ארנונה ומספקים מענים לצרכים השונים והייחודיים של כל קהילה. בנוסף, נמצא כי רוב השכירים החרדים מועסקים בעסקים חרדיים, ולכן השקעה בעסקים חרדיים תגדיל את אפשרויות התעסוקה המתאימה לחברה החרדית ותשפר את איכותם של מקומות התעסוקה שבהם החרדים עובדים. כמובן שהשקעה בעסקים חרדיים תועיל גם לבעלי העסקים: היא תוכל לצמצם את הסיכונים של קריסת העסק ולהגדיל את ההכנסות ממנו.

למרות החשיבות המאקרו כלכלית של סוגיה זו, ריכוז המאמצים של קובעי המדיניות בישראל (בהיבט של תעסוקת חרדים) התמקד עד היום בעיקר בעולמות של הכשרת עובדים ובשילובם כשכירים בשוק העבודה. פחות מאמצים הופנו לאיכות ולפריון העבודה של אלה שכבר מועסקים, ובפרט בהצמחתם של עסקים חרדיים. לכן, עד כה, השיח הציבורי על האתגרים והצרכים של בעלי העסקים בחברה החרדית אינו נוכח כמעט – על אף שמדובר בסוגיית מאקרו בעלת חשיבות לאומית.

מטרת מחקר זה הייתה להציג תמונת מצב מעמיקה, עד כמה שאפשר, של מצב העסקים החרדיים בישראל, ולזהות ולמפות את האתגרים והזדמנויות הייחודיים של העסקים החרדיים, תוך התייחסות לתוכניות הסיוע הקיימות כיום ובחינת השתלבותן בשדה הפעילות של בעלי העסקים החרדים. מתוך כך מבקש המחקר להצביע על הפערים והחסמים הקיימים כיום עבור בעל העסק החרדי; זאת כדי לאפשר לקובעי המדיניות ולארגונים הפועלים בשדה זה לקבל החלטות מבוססות נתונים, שיובילו לשיפור מצבם של עסקים קטנים חרדיים, ובכך לסייע לחברה החרדית בפרט ולכלכלת ישראל בכלל.

תיאור המצב, הפערים והסיבות להם

מחקר זה מצא כי שיעור בעלי העסקים החרדים מתוך סך המועסקים במגזר החרדי דומה לשיעורם של בעלי העסקים מתוך סך המועסקים במגזר הכללי. כלומר, שיעור העסקים החרדים במגזר החרדי דומה לשיעור העסקים במגזר הכללי. אולם עסקים בבעלות חרדים מרוויחים פחות, מעסיקים פחות עובדים וצומחים פחות.

המחקר מצא שלושה הסברים עיקריים לפער הזה: הסבר ענפי, הסבר גיאוגרפי ומאפיינים ייחודיים של בעל העסק החרדי (פערי מיומנויות וכישורים). ההסבר הענפי מסביר חלק גדול מהפער בהכנסות בקרב הנשים. נמצא

כי שיעור גבוה של עסקי הנשים החרדיות הוא בתחום שירותי בריאות, רווחה וסעד – תחום בעל הכנסה גבוהה במגזר הכללי אך ההכנסה ממנו בקרב בעלות העסקים החרדיות היא נמוכה – בעיקר בגלל הבדלים משמעותיים בתתי הענפים (רבות מהחרדיות הן בעלות עסק המספק שירותי רווחה וסעד לעומת יהודיות לא-חרדיות שרבים יותר מעסקיהן מספקים שירותי בריאות; למשל, רופאות בעלות קליניקה פרטית).

לעומת זאת, מקום המגורים של בעל העסק מסביר חלק מהפער בהכנסה של בעלי העסקים החרדים הגברים (לעומת יהודים לא-חרדים) אך אצל הנשים בעלות העסקים השפעתו של מקום המגורים קטנה יחסית. המחקר מצא כי הכנסותיהם של בעלי העסקים החרדים הגברים הושפע מהמיקום הגיאוגרפי: בערים החרדיות בעלי העסקים החרדים היו בעלי הכנסה נמוכה יותר מאשר בערים המעורבות. זאת בניגוד להכנסותיהן של בעלות העסקים החרדיות שמקום מגוריהן כמעט לא השפיע על הכנסותיהן. הסבר לכך כנראה טמון בכך שבעלי העסקים החרדים מתבססים על כוח הקנייה המקומי – מסחר ושירותי אוכל – לעומת הנשים החרדיות שפחות תלויות בכך. נראה שעידוד ההרחבה של קהל הלקוחות של עסקים חרדיים וגיוונו באמצעות הקניית מיומנויות דיגיטליות לצד שיפור השיווק הדיגיטלי – יסייעו לצמצם פער זה.

בהתמקדות במאפיינים ובמיומנויות של בעל העסק החרדי, המחקר מצא כי קיימות שלוש קטגוריות של מאפיינים אשר משפיעים זה על זה ועשויים להסביר את פערי ההכנסה ואת הסיבות לכך שהעסקים החרדים צומחים פחות מאחרים ומעסיקים פחות עובדים מהם. ראשית, קיימים פערים בהון האנושי בין המגזר החרדי והכללי שבאים לידי ביטוי בחסכים בידע, במיומנויות ובכישורים הנדרשים לניהול עסק. בעלי העסקים החרדים נכנסים למגזר העסקי עם פחות ניסיון תעסוקתי ובגיל מוקדם יותר. בנוסף, בגלל מיעוט שיח כלכלי בחברה החרדית הם בעלי אוריינות כלכלית-עסקית נמוכה, אוריינות שחשובה להצלחת עסק ולהצמחתו. כך נמוכה גם האוריינטציה הדיגיטלית בחברה החרדית, אשר גם היא אוריינות החשובה מאוד להצלחת עסק, וכמו שהוצג לעיל עשויה להשפיע לא רק על הניהול העסקי אלא גם על החשיפה לקהל לקוחות מגוון ובעל כוח קנייה גדול יותר.

חשוב לציין שהחסכים בידע, במיומנויות ובכישורים אינם גזירת גורל ויש אפשרות לרכוש אותם באמצעות קורסים ממוקדים וליווי ארוך טווח. על אף שקיימים מספר ארגונים ועמותות שנועדו לסייע ולייעץ לבעלי העסקים החרדים, מהמחקר עולה ששיעור גבוה מהם לא נעזרו באף ארגון או עמותה במהלך ניהול העסק. אי ההשתתפות בתוכניות אלה מצביעה על חוסר המודעות של בעלי העסקים החרדים לצורך בעזרה חיצונית וכן על חוסר מודעות למורכבות בניהול עסק. לצד זה נמצא גם כי ארגוני הסיוע מתמקדים בתפוקות (מספר משתתפים) ולא בתשואות (שיפור במצב העסקים).

יתר על כן, בקרב בעלי העסקים החרדים קיימת מוטיבציה נמוכה לצמיחה, עובדה אשר משפיעה על הרצון לרכוש ידע, מיומנויות וכישורים ומסבירה גם היא את מיעוט הפנייה לזרועות הסיוע הקיימות. מוטיבציה נמוכה זו באה לידי ביטוי בשביעות הרצון הגבוהה מהעסק על אף שההכנסה נמוכה. במחקר הוצעו מספר הסברים לכך: ראשית, קיימת רשת נטוורקינג מצומצמת כתוצאה משיח כלכלי מצומצם, אשר משפיעה על ציפיות ההכנסה וכן על היכולת להרחיב את העסק. בנוסף, רשת הנטוורקינג המצומצמת והמיעוט היחסי של מודלים חרדיים של הצלחה עסקית, מגבילה את ההיוועצות עם בעלי עסקים וותיקים שלהם ידע והיכרות עם העולם העסקי. בנוסף, קיימת רתיעה של בעלי העסקים החרדים מהיבטים בירוקרטיים בניהול העסקי, דבר אשר עשוי להשפיע על הרצון לצמוח ולהעסיק עובדים נוספים.

למעשה, שלושת המאפיינים האלה של בעלי עסקים חרדים – חסכים בידע, בכישורים ובמיומנויות הנדרשים לניהול עסק; חוסר מודעות לצורך ברכישת ידע זה ולמורכבות בניהול עסק; ומוטיבציה נמוכה לצמיחה – יוצרים מעגל שמזין את עצמו ומקשה מאוד על מי שרוצה לצאת ממנו. לכן, כדי לסייע להצמחתם ולהצלחתם של עסקים חרדיים, יש לפעול למתן מענה הוליסטי המתחשב בשלושת צירים אלה במקביל באמצעות שכלול הסיוע הקיים והגברת המודעות והמוטיבציה של בעלי העסקים החרדים בדרכים המתאימות לחברה החרדית.

כיווני מדיניות מומלצים

- קביעת יעדים ממשלתיים ארוכי טווח לקידום והצמחת עסקים בחברה החרדית.
- העלאת המודעות של בעלי עסקים חרדים לחשיבות של רכישת כלים ומיומנויות לניהול עסק.
- הרחבה, התאמה והנגשה של מערכי הסיוע הקיימים בדגש על צמצום פערי ידע ומיומנויות וליווי ארוך טווח – משלב הקמת העסק ועד להצמחתו.
- עידוד פנייה לקהלים מגוונים יותר והגברת השימוש בפלטפורמות דיגיטליות המאפשרות זאת.

מקורות

- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה . (2021). דמוגרפיה של עסקים: מקבץ נתונים סטטיסטיים ממרשם העסקים. הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים. (2020). דו"ח תקופתי – מצב העסקים הקטנים והבינוניים בישראל 2020. מילרד, א'. (2015). תיאור וניתוח מגזר העסקים הקטנים והבינוניים וחלקו באשראי ובמגזר העסקי. הכנסת – מרכז המחקר והמידע.
- מלחי, א', & ליפשיץ, ח'. (2015). הערכת מרכזי הבון לתעסוקה לאוכלוסייה חרדית. הג'וינט.
- Anton, S' A', Muzakan, I', Muhammad, W' F', Syamsudin, & Sidiq, N' P'. (2015). An Assessment of SME Competitiveness. *Journal of Competitiveness*, 7(2), 60-74.
- Dahmen, P', & Rodriguez, E'. (2014). Financial Literacy and the Success of Small Businesses: An Observation from a Small Business Development Center. *Numeracy*, 7(1).
doi:<http://dx.doi.org/10.5038/1936-4660.7.1.3>
- Haase, H', & Franco, M'. (2016). What Factors Drive Performance of Small and Medium-Sized Enterprises. *European Journal of International Management*, 10(6), 678-697.
- Linder, C', Lechner, C', & Pelzel, F'. (2019). Many Roads Lead to Rome: How Human, Social and Financial Capital Are Related to New Venture Survival. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 1-24.
- Lusardi, A', & Mitchell, O' S'. (2013). *The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence*. Cambridge.
- Monnickendam- Givon, Y', Schwartz, D', & Gidron, B'. (2016). Network Not Utilized: The Case of Ultra-Orthodox Female Micro-Entrepreneurs in Israel. *Journal of Developmental Entrepreneurship*.
doi:1650006
- Nurjanah, S', Suparno, Kardoyo, & Disman. (2020). The Effect of Economic Literacy, Capital Labor, and Marketing on Development of Small and Medium Enterprises (SMEs). *Journal of Entrepreneurship Education*.
- OECD. (2017₁). Enhancing the Contributions of SMEs in a Global and Digitalised Economy. *Meeting of the OECD Council*. Paris.
- OECD. (2017₂). *The Missing Entrepreneurs 2017: Policies for Inclusive Entrepreneurship*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2021). *SME and Entrepreneurship Outlook*.
- Roth, M' G', & Morris, R'. (2020). Here I Come to Save the Day? Reassessing the Efficacy of Small Business Development Centers in the Internet Era. *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, 9(3), 319-328.

Sullivan, D', & Marvel , M'. (2011). How Entrepreneurs' Knowledge and Network Ties Relate to the Number of Employees in New SMEs. *Journal of Small Business Management*, 49(2), 185-206.

Suparno, S', Disman, D', Ahman, E', & Suwatno, S'. (2020). Entrepreneurial Performance: The Role of Literacy and Skills. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(11), 269-280.

Unger, J' M', Rauch, A', Frese, M', & Rosenbusch, N'. (2011). Human Capital and Entrepreneurial Success: A Meta-Analytical Review. *Journal of Business Venturing*, 26, 341-358.

לוח נא1': תוצאות רגרסיה לניבוי הכנסות עסקים בבעלות גברים (לוג הכנסה חודשית, 2019)				
	(1)	(2)	(3)	(4)
	כלל האוכלוסייה (ללא בקרה על ענפי תעסוקה)	כלל האוכלוסייה (עם בקרה על ענפי תעסוקה)	חרדים (ללא בקרה על ענפי תעסוקה)	חרדים (לעם בקרה על ענפי תעסוקה)
ערבי (קבוצת בסיס: יהודים לא חרדים)	-0.207*** (0.00971)	-0.236*** (0.00978)		
אחר	-0.0655*** (0.0181)	-0.0844*** (0.0180)		
חרדי בלי	-0.367*** (0.0155)	-0.361*** (0.0154)		
חב"ד	-0.317*** (0.0686)	-0.306*** (0.0682)	0.0260 (0.0749)	0.0455 (0.0745)
חסידי	-0.351*** (0.0308)	-0.354*** (0.0307)	0.0176 (0.0389)	0.0248 (0.0388)
ליטאי	-0.371*** (0.0313)	-0.373*** (0.0312)	-0.0406 (0.0382)	-0.0307 (0.0381)
ספרדי	-0.350*** (0.0200)	-0.344*** (0.0198)	-0.000196 (0.0273)	0.00176 (0.0271)
יהודי לא מזוהה	-0.160*** (0.0165)	-0.162*** (0.0164)	-0.0130 (0.0329)	-0.00379 (0.0327)
עולה חדש	-0.340*** (0.0267)	-0.348*** (0.0266)	-0.334*** (0.0487)	-0.340*** (0.0485)
נשוי (קבוצת בסיס: רווק)	0.321*** (0.00951)	0.302*** (0.00951)	0.175*** (0.0298)	0.166*** (0.0297)
גרש	0.129*** (0.0128)	0.112*** (0.0128)	0.0123 (0.0391)	-0.000680 (0.0390)
אלמן	0.0193 (0.0453)	-0.00179 (0.0450)	-0.0338 (0.166)	-0.0359 (0.165)
מספר ילדים	0.0199*** (0.00211)	0.0197*** (0.00209)	-0.0103** (0.00467)	-0.00611 (0.00466)
גיל	0.0663*** (0.00247)	0.0643*** (0.00245)	0.0760*** (0.00762)	0.0758*** (0.00757)
גיל בריבוע	-0.000784*** (2.70e-05)	-0.000764*** (2.68e-05)	-0.000910*** (8.48e-05)	-0.000913*** (8.43e-05)
תואר אקדמי (קבוצת בסיס: בגרות)	0.327*** (0.00951)	0.241*** (0.00998)	0.373*** (0.0345)	0.357*** (0.0353)
הכשרה מקצועית	0.0446*** (0.0130)	0.0106 (0.0130)	0.0392 (0.0427)	0.0233 (0.0425)

נושרים מתיכון	-0.0430***	-0.0375***	-0.0688**	-0.0758**
	(0.00863)	(0.00867)	(0.0299)	(0.0299)
אין תעודה כלשהי / לא ידוע	-0.134***	-0.131***	-0.0941**	-0.0958**
	(0.0177)	(0.0176)	(0.0410)	(0.0408)
השכלת אב – תואר אקדמי (קבוצת בסיס: בגרות)	0.00363	0.000796	0.0580	0.0659
	(0.0174)	(0.0173)	(0.0579)	(0.0576)
הכשרה מקצועית	0.00310	0.000329	0.0308	0.0345
	(0.0194)	(0.0193)	(0.0592)	(0.0588)
נושרים מתיכון	0.0295*	0.0249	0.0858*	0.0805
	(0.0160)	(0.0159)	(0.0521)	(0.0518)
אין תעודה כלשהי / לא ידוע	-0.0100	-0.0138	0.0877	0.0786
	(0.0171)	(0.0170)	(0.0562)	(0.0558)
השכלת אם – תואר אקדמי (קבוצת בסיס: בגרות)	-0.0561***	-0.0501***	-0.0758	-0.0745
	(0.0155)	(0.0154)	(0.0478)	(0.0475)
הכשרה מקצועית	0.00864	0.00871	-0.0484	-0.0532
	(0.0170)	(0.0169)	(0.0492)	(0.0489)
נושרים מתיכון	0.0133	0.0152	-0.0268	-0.0352
	(0.0140)	(0.0139)	(0.0431)	(0.0428)
אין תעודה כלשהי / לא ידוע	-0.0239	-0.0214	-0.0279	-0.0378
	(0.0156)	(0.0155)	(0.0500)	(0.0497)
מספר אחים	-0.00687***	-0.00731***	0.00558	0.00371
	(0.00127)	(0.00126)	(0.00355)	(0.00354)
יבשת לידה אפריקה / אסיה (קבוצת בסיס: ילידי בישראל)	-0.00502	-0.00597	0.00778	-0.00101
	(0.00831)	(0.00827)	(0.0246)	(0.0245)
אירופה ואמריקה	0.0157	0.00878	-0.0269	-0.0245
	(0.0106)	(0.0105)	(0.0286)	(0.0285)
ברה"מ לשעבר	-0.0160	-0.0193	0.0981***	0.0910**
	(0.0123)	(0.0122)	(0.0369)	(0.0369)
אתיופיה	-0.234***	-0.219***	-0.534**	-0.522**
	(0.0621)	(0.0617)	(0.228)	(0.227)
אחר	-0.116***	-0.106***	-0.0202	-0.00615
	(0.0149)	(0.0148)	(0.0419)	(0.0417)
אשדוד (קבוצת בסיס: ירושלים)	0.0658***	0.0564**	-0.0670	-0.0626
	(0.0227)	(0.0225)	(0.0495)	(0.0492)
רכסים	-0.260**	-0.253**	-0.317***	-0.300**
	(0.106)	(0.106)	(0.120)	(0.120)
אלעד	-0.134***	-0.143***	-0.151***	-0.148***
	(0.0488)	(0.0485)	(0.0567)	(0.0564)
בית שמש	-0.0123	-0.0226	-0.133***	-0.118**
	(0.0340)	(0.0338)	(0.0495)	(0.0493)
גבעת זאב	0.0626	0.0513	-0.0282	-0.0333
	(0.0609)	(0.0604)	(0.0932)	(0.0927)

ביתר עלית	-0.0520 (0.0567)	-0.0691 (0.0563)	-0.0847 (0.0626)	-0.0778 (0.0623)
מודיעין עלית	-0.259*** (0.0542)	-0.263*** (0.0538)	-0.265*** (0.0598)	-0.232*** (0.0596)
בני ברק	-0.0347 (0.0319)	-0.0411 (0.0317)	-0.0612 (0.0402)	-0.0567 (0.0400)
אחר	0.156*** (0.0111)	0.142*** (0.0110)	0.0520** (0.0264)	0.0476* (0.0263)
חקלאות ייעור ודיג (קבוצת בסיס: חינוך)		0.208*** (0.0254)		0.436*** (0.0928)
כרייה וחציבה		0.640*** (0.180)		0.882 (0.831)
תעשייה		0.196*** (0.0214)		0.362*** (0.0639)
אספקת חשמל, גז, קיטור ומיזוג אוויר + אספקת מים; שירותי ביוב, טיפול באשפה ובפסולת ושירותי טיהור		0.207*** (0.0704)		0.468** (0.216)
בינוי		0.362*** (0.0177)		0.491*** (0.0514)
מסחר סיטוני וקמעוני; תיקון כלי רכב מנועים ואופנועים		0.202*** (0.0178)		0.402*** (0.0509)
שירותי תחבורה, אחסנה, דואר ובלדרות		0.157*** (0.0185)		0.348*** (0.0540)
שירותי אירוח ואוכל		0.139*** (0.0216)		0.400*** (0.0654)
מידע ותקשורת		0.342*** (0.0211)		0.335*** (0.0607)
שירותים פיננסיים ושירותי ביטוח		0.665*** (0.0267)		0.588*** (0.0854)
פעילויות בנדל"ן		0.167*** (0.0247)		0.244*** (0.0675)
שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים		0.399*** (0.0175)		0.421*** (0.0508)
שירותי ניהול ותמיכה		0.180*** (0.0208)		0.411*** (0.0582)
מינהל מקומי, מינהל ציבורי וביטחון; ביטוח לאומי חובה		0.117 (0.560)		-0.0322 (1.174)
שירותי בריאות ושירותי רווחה וסעד		0.391*** (0.0205)		0.244*** (0.0587)
אומנות, בידור ופנאי		0.0240 (0.0191)		0.154*** (0.0530)

שירותים אחרים		0.0387**		0.108**
		(0.0194)		(0.0528)
משקי בית כמקומות תעסוקה; משקי בית המייצרים מגוון טובין ושירותים לשימוש עצמי		0.146		0.0900
		(0.132)		(0.374)
ארגונים וגופים חוץ-מדינתיים		0.346		0.328
		(0.792)		(1.175)
ענפים אחרים		0.0556*		0.140*
		(0.0337)		(0.0745)
חותך	7.277***	7.144***	6.996***	6.702***
	(0.0554)	(0.0571)	(0.175)	(0.180)
מספר תצפיות	166,920	166,920	19,870	19,870
R-squared	0.060	0.074	0.033	0.046
Standard errors in parentheses				
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1				

לוח 1ב': תוצאות רגרסיה לניבוי הכנסות עסקים בבעלות נשים (לוג הכנסה חודשית, 2019)

	(1)	(2)	(3)	(4)
כלל האוכלוסייה (ללא בקרה על ענפי תעסוקה)	כלל האוכלוסייה (ללא בקרה על ענפי תעסוקה)	כלל האוכלוסייה (עם בקרה על ענפי תעסוקה)	חרדיות (ללא בקרה על ענפי תעסוקה)	חרדיות (עם בקרה על ענפי תעסוקה)
ערביות (קבוצת בסיס: יהודיות לא חרדיות)	-0.348***	-0.343***		
	(0.0158)	(0.0159)		
אחר	-0.159***	-0.124***		
	(0.0181)	(0.0180)		
חרדי כללי	-0.143***	-0.154***		
	(0.0195)	(0.0194)		
חב"ד	-0.109	-0.113	-0.0240	-0.0178
	(0.0910)	(0.0905)	(0.0831)	(0.0828)
חסידות	0.156***	0.111***	0.177***	0.163***
	(0.0287)	(0.0286)	(0.0319)	(0.0318)
ליטאות	0.170***	0.129***	0.187***	0.175***
	(0.0287)	(0.0286)	(0.0309)	(0.0309)
ספרדיות	-0.0471*	-0.0706***	0.0639**	0.0652**
	(0.0256)	(0.0255)	(0.0293)	(0.0292)
יהודיה לא מזוהה	-0.139***	-0.153***	-0.0188	-0.0237
	(0.0213)	(0.0212)	(0.0359)	(0.0358)

עולה חדשה	-0.286***	-0.291***	-0.279***	-0.280***
	(0.0242)	(0.0240)	(0.0423)	(0.0421)
נשואה (קבוצת בסיס: רווק)	-0.00111	-0.00368	-0.171***	-0.166***
	(0.0120)	(0.0120)	(0.0352)	(0.0352)
גרשה	0.0952***	0.106***	-0.0646	-0.0459
	(0.0145)	(0.0145)	(0.0409)	(0.0409)
אלמנה	-0.109***	-0.103***	-0.281***	-0.277***
	(0.0334)	(0.0333)	(0.105)	(0.104)
מספר ילדים	-4.86e-05	-0.000854	0.00634	0.00722*
	(0.00268)	(0.00267)	(0.00394)	(0.00396)
גיל	0.0798***	0.0727***	0.0309***	0.0293***
	(0.00318)	(0.00318)	(0.00722)	(0.00721)
גיל בריבוע	-0.000886***	-0.000819***	-0.000411***	-0.000391***
	(3.55e-05)	(3.54e-05)	(8.33e-05)	(8.31e-05)
תואר אקדמי (קבוצת בסיס: בגרות)	0.254***	0.198***	0.231***	0.205***
	(0.0103)	(0.0104)	(0.0282)	(0.0283)
הכשרה מקצועית	0.00480	-0.0220	0.0957***	0.0802**
	(0.0161)	(0.0160)	(0.0328)	(0.0328)
נושרים מתיכון	-0.0349***	-0.0156	-0.0251	-0.0177
	(0.0108)	(0.0107)	(0.0254)	(0.0253)
אין תעודה כלשהי / לא ידוע	-0.0663***	-0.0781***	0.0148	0.0183
	(0.0240)	(0.0239)	(0.0395)	(0.0393)
השכלת אב – תואר אקדמי (קבוצת בסיס: בגרות)	-0.0181	-0.0253	0.00751	-0.00414
	(0.0208)	(0.0207)	(0.0586)	(0.0584)
הכשרה מקצועית	-0.0291	-0.0299	0.0215	0.0150
	(0.0232)	(0.0231)	(0.0590)	(0.0587)
נושרים מתיכון	0.00109	0.00191	-0.00621	-0.0139
	(0.0199)	(0.0197)	(0.0547)	(0.0545)
אין תעודה כלשהי / לא ידוע	-0.0204	-0.0186	-0.0146	-0.0296
	(0.0216)	(0.0214)	(0.0595)	(0.0593)
השכלת אם – תואר אקדמי (קבוצת בסיס: בגרות)	-0.000649	-0.00539	-0.0592	-0.0586
	(0.0181)	(0.0180)	(0.0454)	(0.0452)
הכשרה מקצועית	0.0135	0.00936	0.00728	0.000927
	(0.0200)	(0.0198)	(0.0466)	(0.0465)
נושרים מתיכון	-0.00898	-0.00608	-0.0457	-0.0456
	(0.0171)	(0.0170)	(0.0420)	(0.0419)
אין תעודה כלשהי / לא ידוע	-0.0439**	-0.0412**	-0.0451	-0.0475
	(0.0200)	(0.0199)	(0.0510)	(0.0509)
מספר אחים	0.00150	0.00183	0.00687**	0.00740**
	(0.00193)	(0.00192)	(0.00310)	(0.00309)
יבשת לידה אפריקה / אסיה (קבוצת בסיס: ילידי בישראל)	0.0356***	0.0358***	0.00349	0.00143
	(0.0108)	(0.0107)	(0.0262)	(0.0262)

אירופה ואמריקה	-0.0480*** (0.0118)	-0.0549*** (0.0117)	-0.0394* (0.0230)	-0.0406* (0.0229)
ברה"מ לשעבר	-0.0458*** (0.0148)	-0.0325** (0.0147)	-0.0454 (0.0391)	-0.0349 (0.0391)
אתיופיה	-0.232*** (0.0773)	-0.219*** (0.0768)	-0.336 (0.269)	-0.340 (0.268)
אחר	-0.0308* (0.0175)	-0.00403 (0.0174)	-0.0107 (0.0391)	0.00223 (0.0390)
אשדוד (קבוצת בסיס: ירושלים)	0.0219 (0.0284)	0.0439 (0.0282)	0.0180 (0.0435)	0.0222 (0.0434)
רכסים	0.00761 (0.102)	0.0178 (0.101)	-0.00353 (0.0973)	0.00387 (0.0970)
אלעד	0.0322 (0.0570)	0.0524 (0.0567)	0.00477 (0.0531)	0.0103 (0.0530)
בית שמש	0.00830 (0.0358)	0.0108 (0.0355)	-0.0570 (0.0371)	-0.0592 (0.0370)
גבעת זאב	0.00668 (0.0785)	0.0111 (0.0780)	0.0329 (0.0871)	0.0352 (0.0868)
ביתר עילית	0.00343 (0.0486)	0.0106 (0.0483)	-0.0432 (0.0447)	-0.0385 (0.0446)
מודיעין עילית	-0.0536 (0.0416)	-0.0665 (0.0414)	-0.113*** (0.0385)	-0.115*** (0.0384)
בני ברק	0.105*** (0.0326)	0.112*** (0.0324)	0.0470 (0.0315)	0.0479 (0.0315)
אחר	0.00539 (0.0158)	0.0135 (0.0157)	-0.125*** (0.0228)	-0.118*** (0.0228)
חקלאות ייעור ודיג (קבוצת בסיס: חינוך)		0.238*** (0.0362)		0.0785 (0.134)
כרייה וחציבה		-0.600* (0.351)		0.345 (0.733)
תעשייה		-0.169*** (0.0253)		-0.136** (0.0535)
אספקת חשמל, גז, קיטור ומיזוג אוויר + אספקת מים; שירותי ביוב, טיפול באשפה ובפסולת ושירותי טיהור		-0.437*** (0.144)		-0.118 (0.393)
בינוי		0.0375 (0.0282)		-0.0568 (0.0760)
מסחר סיטוני וקמעוני; תיקון כלי רכב מנועיים ואופנועים		0.115*** (0.0179)		0.140*** (0.0371)
שירותי תחבורה, אחסנה, דואר ובלדרות		0.180*** (0.0330)		0.203** (0.0827)
שירותי אירוח ואוכל		0.0895***		0.0747

		(0.0271)		(0.0641)
מידע ותקשורת		0.197***		0.213***
		(0.0248)		(0.0540)
שירותים פיננסיים ושירותי ביטוח		0.580***		0.468***
		(0.0402)		(0.107)
פעילויות בנדל"ן		0.290***		0.281***
		(0.0312)		(0.0727)
שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים		0.312***		0.264***
		(0.0159)		(0.0342)
שירותי ניהול ותמיכה		0.192***		0.219***
		(0.0240)		(0.0505)
מינהל מקומי, מינהל ציבורי וביטחון; ביטוח לאומי חובה		0.696		
		(0.475)		
שירותי בריאות ושירותי רווחה וסעד		0.229***		0.129***
		(0.0161)		(0.0320)
אומנות, בידור ופנאי		0.0357**		0.0355
		(0.0182)		(0.0400)
שירותים אחרים		-0.0376**		0.0130
		(0.0163)		(0.0352)
משקי בית כמקומות תעסוקה; משקי בית המייצרים מגוון טובין ושירותים לשימוש עצמי		-0.0399		0.199
		(0.165)		(0.314)
ארגונים וגופים חוץ-מדינתיים		-2.069**		
		(0.823)		
ענפים אחרים		0.159***		0.156***
		(0.0191)		(0.0460)
חותך	6.715***	6.765***	7.937***	7.854***
	(0.0713)	(0.0722)	(0.164)	(0.165)
מספר תצפיות	108,191	108,191	17,651	17,651
R-squared	0.040	0.052	0.032	0.041
Standard errors in parentheses				
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1				

